

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ»
ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв
Кафедра дошкільної та початкової освіти

Кваліфікаційна робота
освітнього ступеня «магістр»

на тему:

**АДАПТАЦІЯ ПЕРШОКЛАСНИКІВ ДО НАВЧАННЯ В
УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ**

Виконала:
студентка II курсу,
спеціальності 013 «Початкова освіта»
Льодова Юлія Леонідівна

Науковий керівник:
к. пед. н., доцент Турчина Ірина Станіславівна

Чернігів – 2024

Роботу подано до розгляду «___» _____ 2024 року.

Студент

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Науковий керівник

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засіданні кафедри *дошкільної та початкової освіти*

протокол № _____ від «___» _____ 2024 р.

Студент допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Зав. кафедри

(підпис)

Ірина ТУРЧИНА

(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ**ВСТУП** 4**РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКЛАСНИКІВ ДО НАВЧАННЯ**

1.1. Адаптація як психолого-педагогічна проблема: сутність, характеристики, ознаки7

1.2. Особливості організації освітнього процесу в умовах воєнного стану17

Висновки до розділу 1.....20**РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКЛАСНИКІВ ДО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

2.1. Психолого-педагогічні умови адаптації першокласників до навчання22

2.2. Емпіричне дослідження психолого-педагогічного стану дітей у період адаптації до навчання в умовах воєнного стану.....33

2.3. Методичні рекомендації щодо адаптації першокласників до навчання в умовах воєнного стану.....51

Висновки до розділу 257**ВИСНОВКИ**.....59**СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ****ДЖЕРЕЛ**.....61**ДОДАТКИ**.....67

ВСТУП

Початок навчання в школі є особливим часом для кожної дитини, адже в цей період в її житті відбуваються кардинальні трансформації: змінюються соціальні ролі, з'являються нові обов'язки, нове коло спілкування й оточення тощо. Тому вирішального значення набуває те, наскільки легко проходить процес адаптації дитини до навчання, що має вагомий вплив на її подальшу освітню діяльність.

Воєнні дії внесли значні зміни у ритм та умови життя багатьох українців. Ці надзвичайні умови є стресором для нашого народу, особливо для дітей. Навіть за звичайних умов процес адаптації до школи для дитини є достатньо важким, а умови воєнного стану роблять його ще складнішим. Перевага стресу над наявними адаптаційними резервами людини або недостатня адаптованість до їх дії призводить як до зниження ефективності діяльності людини, так і до виникнення різноманітних нервово-психічних і психосоматичних захворювань. Постійні повітряні тривоги та спуски в укриття, страх за своє життя та життя рідних, негативні емоції, тривога ускладнюють процес адаптації першокласників. Тому як педагоги, так і батьки мають докласти максимальних зусиль задля того, аби процес адаптації до навчання в дитини протікав легко та комфортно.

Проблема адаптації дітей до навчання залишається у полі досліджень сучасних учених, адже не втрачає своєї актуальності і значущості. Питання адаптації першокласників до шкільного навчання розглядали такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як: Д. Тудоран, В. Скрипник, С. Лісовець, Т. Дуткевич та інші.

Вивченню проблеми адаптації біженців і вимушених переселенців присвячено роботи К. Андросович, А. Кулаженко, Л. Орбан-Лембрик, В. Розова, Т. Шугурової, К.Бабова, В.Стеблюка, М. Слюсаревського та ін.

Проте виклики сучасного часу потребують більш глибокого вивчення процесу адаптації першокласників до навчання в умовах воєнного стану.

Відносна новизна тематики та відсутність широкого ряду напрацювань з цієї теми зумовили вибір теми дослідження: «**Адаптація першокласників до навчання в умовах воєнного стану**».

Об'єкт дослідження: процес адаптації першокласників до навчання.

Предмет дослідження: психолого-педагогічні умови адаптації першокласників до навчання.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати умови адаптації першокласників до навчання та практично дослідити ставлення першокласників до школи в умовах воєнного стану.

Відповідно до теми та мети дослідження визначено основні **завдання:**

1. Проаналізувати психолого-педагогічну літературу з досліджуваної проблеми.

2. Визначити психолого-педагогічні умови адаптації першокласників до навчання в умовах воєнного стану.

3. Емпірично дослідити ставлення першокласників до школи в умовах воєнного стану та розробити методичні рекомендації задля покращення їх адаптованості.

Методи дослідження:

теоретичні: аналіз наукових джерел з метою обґрунтування теоретичних засад процесу адаптації дітей до навчання;

емпіричні: метод експерименту, який включав в себе проєктивну методику «Малюнок школи» та анкетування батьків, що сприяло виявленню рівня адаптованості дітей до навчання в школі.

методи статистичної обробки даних для обробки результатів емпіричного дослідження.

Практичне значення роботи полягає у розробці методичних рекомендацій щодо покращення адаптованості учнів до процесу навчання в умовах воєнного стану. Результати роботи можуть бути використані вчителями закладів загальної середньої освіти, здобувачами освіти спеціальності 013 Початкова освіта під час проходження педагогічної практики.

Експериментальна база дослідження. В експериментальному дослідженні було задіяно 31 учень, 20 батьків та 2 вчителі з Чернігівської гімназії № 35 та Чернігівської гімназії № 3 Чернігівської міської ради.

Апробація результатів дослідження. Участь в Міжнародній науковій конференції XIV Сіверянські соціально-психологічні читання (26 квітня 2024 року, м. Чернігів).

Тези: Льодова Ю.Л. Особливості адаптації першокласників до навчання в умовах воєнного стану. Чотирнадцяті Сіверянські соціально-психологічні читання: Матеріали Міжнародної наукової конференції (26 квітня 2024 року, м. Чернігів) / За наук. ред. О.Ю. Дроздова. Т.1. Психологія. Чернігів: НУЧК імені Т.Г. Шевченка, 2024. 234 с. С. 113-116.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 76 сторінок, із яких 57 сторінок основного тексту. Список використаних джерел складається з 52 найменувань. Робота містить малюнки та додатки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКЛАСНИКІВ ДО НАВЧАННЯ

1.1. Адаптація як психолого-педагогічна проблема: сутність, характеристики, ознаки

Сучасна соціальна та культурна ситуація і суспільні вимоги до особистості підтверджують, що сучасне покоління дітей з часом зіткнеться з необхідністю оволодіти наукою виживання на основі розвитку соціально-психологічних засобів пристосування до різноманітних, в тому числі й екстремальних ситуацій. Отже, діти мають практикуватися у входженні до соціального середовища, розвивати в собі мобільність, гнучкість поведінки, адаптивні механізми [15].

Проблематика процесу адаптації – є однією з найважливіших міждисциплінарних наукових проблем, яка вивчається на медико-біологічному, соціально-економічному, психологічному та соціально-психологічному рівнях. Адаптація розглядається, перш за все, як доповнення і перший етап соціалізації [16].

Уперше поняття «адаптація» було вжито в 1865 році фізіологом Г. Аурбертом і позначало «зміну чутливості аналізаторів під впливом пристосування органів почуттів до дії подразників» [4, с. 63]. Пізніше воно набуло широкого поширення в природних, технічних і суспільних науках.

Представники гуманістичної психології А. Маслоу і Г. Олпорт вважають, що адаптацію потрібно розглядати як «динамічний процес взаємодії особистості і середовища, і важливим критерієм успішності адаптації виступає ступінь інтегрованості особистості із середовищем» [27, с. 301].

На думку А. Маслоу, «конфлікт виникає в разі неузгодженості особистісно значущих цінностей з реальною ситуацією. Стан тривоги спонукає індивіда до активності по його усуненню» [27, с. 369].

У рамках гуманістичної концепції адаптацію досліджував К. Роджерс. Він вважав, що головний мотив існування людини полягає в збереженні і розвитку себе, в «тенденції до актуалізації». Ця тенденція має біологічну основу, забезпечуючи на рівні організму збереження живої істоти (рослини, тварини, людини) завдяки задоволенню фізіологічних потреб в їжі, воді, теплі тощо, а також диференціацію органів і функцій, зростання і постійне оновлення. К. Роджерс вважав, що всім живим управляє прагнення до зростання та розвитку, це сутність життя [42, с. 257].

3. Фрейд виділив два різновиди адаптації:

1. алопластичну, що досягається змінами в зовнішньому світі, які людина здійснює для приведення у відповідність з своїми потребами.
2. аутопластичну, що передбачає зміни особистості, за допомогою яких людина пристосовується до середовища [50, с. 214].

Для того, аби процес адаптації для людини був легким, їй необхідно поступово досягати тих умов середовища, які для неї є найбільш оптимальними, та в яких вона досягає зовнішньої гармонії з навколишнім світом. Отже, людині потрібно позитивно ставитися до зовнішніх, загально встановлених вимог соціуму, щоб своєю поведінкою відповідати встановленим та прийнятним загально стандартам.

С. Лісовець наголошує, що в процесі вивчення шкільної адаптації першокласників як предмету наукового дослідження, вирішуються різноманітні проблеми, принципові аспекти, які висвітлюються в літературі психологічного, педагогічного та соціологічного спрямування. Шкільну адаптацію характеризують як процес пристосування першокласника до нових соціальних вимог, умов, оточення видів діяльності, режиму життя [25].

Результатом процесу адаптації є адаптованість дитини. Дослідники переконані, що «... адаптованість як показник успішності цього процесу, є

універсальною формою аналізу й усвідомлення особою своєї єдності із соціумом, середовищем, довкіллям. Це природний механізм формування і творення знань, умінь, норм, цінностей та приведення їх у нову за функціями, будовою та змістом діяльність» [44, с. 26].

Виокремлюють такі типи адаптованості:

1. Регресивна, що виглядає як формальна адаптація, яка не відповідає інтересам соціуму, соціальної групи або самої людини;

2. Прогресивна, коли досягається абсолютна адаптація [48].

Загалом виокремлюють такі адаптаційні рівні:

1. Високий – першокласник позитивно ставиться до школи, її правила і вимог. Навчальний матеріал засвоює легко. Матеріал програми опановує глибоко, може розв'язувати задачі з ускладненням, поводитьсь чемно, вказівки та пояснення вчителя. Охоче виконує доручення вчителя. Виконує завдання до всіх уроків. У класі має гарний статус.

2. Середній – першокласник позитивно ставиться до школи, відвідування уроків не спричиняє негативних переживань. Навчальний матеріал розуміє, якщо педагог пояснює його наочно й детально. Основний зміст програми з усіх предметів засвоює, самостійно може розв'язувати типові задачі. Під час виконання завдань дитина зосереджена і уважна. Під час виконання доручень та вказівок вчителя потребує допомоги дорослого. Зосередженість проявляє лише під час якоїсь цікавої діяльності. Майже завжди виконує домашнє завдання. Певні доручення виконує сумлінно. З багатьма однокласниками в дружніх стосунках.

3. Низький – першокласник негативно або байдуже ставиться до школи. Спостерігаються порушення дисципліни. Важко дається виконання самостійної роботи. Нерегулярно готується до уроків. Під час підготовки до уроків потребує допомоги вчителя та батьків. Для освоєння нового

матеріалу потребує допомоги від вчителя та батьків. Доручення виконує під контролем і без особливого бажання [2].

Окрім цього, у науковій літературі визначається таке поняття як «дезадаптація». Загалом, поняття «дезадаптація» можна визначити, як термін який є протилежний терміну «адаптація».

У межах нашого дослідження важливо розглянути поняття «соціальна адаптація». Соціальна адаптація – це процес активного пристосування індивіда до нового середовища за допомогою різних соціальних засобів. Соціальна адаптація є елементом діяльності, функцією якого є освоєння відносно стабільних умов середовища, рішення повторюваних, типових проблем шляхом використання прийнятих способів соціальної поведінки, дії [1, с. 6].

У «Психологічній енциклопедії» зазначено, що соціальна адаптація – це не легкий і багаторівневий процес, який здійснюється в різних сферах взаємодії людини і суспільства. Характер відношення середовища і особистості (пасивне пристосування або взаємна зустрічна активність індивіда) залежить від багатьох факторів. Найголовнішим з них є особистісний початок, здатність суб'єкта до діяльної самооцінки та оцінки об'єктивних умов (соціального середовища). За цією особливістю виділяють такі типи особистості: високоадаптована, середньоадаптована, низькоадаптована. За своєю типологією соціальна адаптація поділяється на нормальну і девіантну... [38, с. 218].

Соціальна адаптація проходить чотири основних стадії:

- врівноваження – прояв рівноваги, яка є встановленою між певною групою та окремою особистістю, які мають між собою взаємну толерантність до певної системи вподобань і стереотипів поведінки один одного;

- псевдоадаптація – зовнішня пристосованість до соціальної групи, яка має негативне ставлення до її норм і вимог та відбувається в поєднанні;
- пристосування – прийняття певної системи вподобань соціальної групи, яка є новою, взаємні поступки;
- уподібнення – певна переорієнтація особистості психологічно, зміна колишніх поглядів, орієнтацій, установок відповідно до нової ситуації [13].

О. Передерій виділяє певні ключові умови успішної соціалізації дитини, а саме:

1. Стан психічного здоров'я дітей: здоров'я психіки визначає успішність адаптації дитини до соціального середовища.

2. Наявність емоційно-комфортної атмосфери в класі: забезпечення позитивного емоційного середовища сприяє ефективній соціалізації дитини та формуванню позитивних відносин у колективі.

3. Створення необхідних умов для того, аби процес соціалізації протікав добре: сюди входить забезпечення психологічного комфорту в колективі, в результаті чого відбувається успішна адаптація та взаємодія з середовищем, яке оточує.

4. Тісна взаємодія педагогів і батьків: співпраця між педагогами та батьками є важливим фактором для успішної соціалізації, оскільки обидві сторони впливають на формування особистості дитини.

5. Організація психолого-педагогічного моніторингу: постійний аналіз динаміки здоров'я, виховання і розвитку дітей сприяє ефективності процесу соціалізації [33, с. 37].

Важливу роль має сформованість не лише соціальної адаптації у дитини, а й психологічної. Варто зазначити, що психологічна адаптація це не просто процес пристосування до умов навколишнього середовища.

Психологічна адаптація є найбільш значущим рівнем для забезпечення успішного пристосування першокласника до умов школи, оскільки механізми адаптації перш за все мають психічну природу [9].

Основні прояви психологічної адаптації:

- взаємодія людини з оточуючими людьми і її активна діяльність (В. Зінченко, Б. Мещеряков [8, с.11]);

- субстанціональний прояв психологічної адаптації, тобто взаємний контакт, комунікація соціоіндивіда з оточуючими його людьми, його активна діяльність серед інших людей (В. Юрчук [14, с. 91]).

Тобто, психологічна адаптація це не тільки процес пристосування до навколишнього середовища, а й багатогранний процес адаптації людини, який включає окрім цього взаємодію з оточуючими людьми, активну діяльність людини тощо. Ці ж прояви психологічної адаптації характерні і для дітей молодшого шкільного віку.

Ознаками успішної адаптації психологи вважають:

- задоволеність дитини від процесу навчання;
- в дитини легко та успішно відбувається засвоєння матеріалу програми;

- достатній рівень самостійності дитини під час виконання навчальних завдань, звернення за допомогою до дорослого лише після спроб самостійного виконання завдання;

- задоволеність дитини міжособистісними відносинами з дорослими і однокласниками [34].

Л.Гармаш, виходячи із провідного виду діяльності молодших школярів – навчальної діяльності, пропонує оцінювати ефективність адаптації саме за навчальними успіхами дитини. Особливістю навчальної діяльності школяра є засвоєння нових правил, в основі яких лежить система стосунків дитини з дорослими. Спочатку дитина виконує правила у присутності дорослого, потім правила виконуються з опорою на певний

предмет, що замінює дорослого, і, нарешті, правило для дитини є внутрішнім [10, с. 44].

А. Фрадинська зазначає, що у молодшому шкільному віці у дітей відбувається зміна авторитетів. Авторитет батьків замінюється на авторитет вчителя. Авторка вказує, що саме навчальна діяльність молодшого школяра розвиває його психічні процеси та формує його особистість. Наприклад, за допомогою навчальної діяльності у дитини цього віку, формується довільність як особлива якість психічних процесів, внутрішній план дій та рефлексія. Шкільне навчання сприяє розвитку вольових якостей та рис молодших школярів (самостійність, упевненість у своїх силах, витримка, наполегливість). Також вона звертає увагу на підвищену емоційність дітей молодшого шкільного віку (імпульсивність поведінки, вередливість, упертість), але протягом зазначеного віку, діти набувають стриманості та врівноваженості. У цьому віковому періоді відбувається зростання вимогливості до себе та інших і розширюється сфера усвідомлення обов'язків, розуміння необхідності їх виконання [49].

Т. Дуткевич виокремлює такі ускладнення соціально-психологічної адаптації дитини до поставлених вимог навчання в школі:

– зміна режиму життєдіяльності. Доросла людина для дитини повинна чітко та зрозуміло пояснювати вимоги та доброзичливо контролювати те, як вони виконуються, переважно схвалюючи дії дитини;

– специфіка відносин з учителем. Учитель для дитини стає не таким як, наприклад, вихователь дошкільного закладу. Вчитель у дитини оцінює насамперед результат її діяльності як учня, а не його особистість. Дитина ж прагне аби її дії з боку дорослого були схвалені, а якщо такого схвалення немає, дитині здається, що дорослий не цікавиться дитиною та не цінує її;

– в сім'ї дитини також з'являються нові вимоги, члени родини починають більш серйозно ставитись до неї, до її навчальної діяльності. Зростає обов'язковість у поведінці дитини. Головним у відносинах дитини з батьками стає результат й процес її учіння;

– згасання інтересу до школи при появі перших труднощів у навчанні, коли потрібно докласти зусиль, проявити наполегливість, працелюбність. Подальший розвиток позитивної навчальної мотивації залежить від формування навчальної діяльності [12].

Реалії сьогодення змушують наших дітей ставати дорослими набагато раніше, ніж того потребує фізіологія дитини. Воєнний час створює для дитини певні додаткові труднощі в адаптації до навчання.

Л. Шелестова вказує, що в умовах війни навчання учнів початкової школи повинно бути орієнтоване на розвиток не лише академічних знань, але й вміння зберігати психологічну стійкість, самоконтроль та вміння вмикати механізми адаптації до змін [52, с. 54].

Адаптація до навчання молодших школярів в умовах війни має базуватися на принципах, від яких залежить оцінювання результатів навчальної діяльності учнів. До них належать: відкритість, дитиноцентризм, академічна доброчесність, справедливість, толерантність, рівність, об'єктивність, прозорість тощо [37]. Л. Гриневич, О. Елькін, С. Калашнікова, І. Коберник зазначають, що орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, принцип дитиноцентризму та сучасне освітнє середовище сприятимуть кращій адаптації учнів початкових класів до навчальної діяльності [29, с. 12].

О. Карман, М. Дем'яненко, І. Нестайко, розглядаючи питання адаптації до навчання вимушених переселенців зі Сходу України, зауважують, що адаптація є основоположним елементом процесу формування особистості дитини. Основним завданням школи в цьому питанні є захист прав учнів, створення та відтворення навчального та

творчого потенціалу дитини. Педагогічні працівники мають звести до мінімуму шкідливий вплив соціуму на учнів завдяки створенню безпечного й комфортного освітнього середовища [23].

О. Дацько виокремлює конкретні та важливі проблеми адаптації дитини в умовах еміграції:

- стрес на психологічному рівні, який пов'язаний з вимушеною зміною звичайної обстановки та порушенням таких звичних родинно-сімейних, природно-територіальних, культурно-комунікативних та інших зв'язків;
- неузгодженість у системі соціальних потреб та цінностей, криза ідентичності;
- загальна незадоволеність самим собою та різними сторонами життєдіяльності;
- проблема інтеграції в незнайоме для дитини оточуюче середовище спілкування, через що в результаті часто виникає стан психічної напруженості та тривожності, відбувається підвищення конфліктності, агресивності, знедоленості, відчуженості та ін. [3].

У цілому вважається, що люди, які емігрують з метою пошуку притулку або тимчасово перебувають в іншій країні, адаптуються досить легко, тоді як біженці, будучи виштовхнуті катаклізмами, можуть входити в нове суспільство набагато довше і з великими труднощами [12].

Н. Мазіна та Н. Скок вважають, що «соціально-економічна адаптація внутрішньо переміщених осіб – це загалом важливий процес інтеграції індивіда у нове соціальне середовище, перебуваючи в якому особистість не тільки задовольняє свої потреби та досягає життєвих цілей, але й стає спроможною для здійснення прогресивних змін самого середовища» [27].

Важливим аспектом в процесі адаптації дитини є її сім'я. Саме той досвід, який дитина отримала в родині, і відіграє роль в соціалізації та

адаптації дитини до навколишнього середовища. Саме авторитет батьків впливає на становлення дитини як особистості, як індивіда. Навчити дитину самостійності, правилам поведінки, як правильно реагувати на певні конфлікти в суспільстві, як спілкуватися з оточуючими людьми тощо, все це повинні присвоїти дитині саме батьки.

Сім'я, як структурна одиниця є дзеркалом загального стану суспільства, суперечностей й наслідків процесів, що продовжують відбуватися в ньому. Сучасна сім'я не завжди виконує свої функції через різні причини: матеріальні, психологічні та педагогічні проблеми, зміна певних цінностей, втрата стабільності й цінності сімейних функцій, розлучення, еміграція матері з дітьми за кордон через війну, цивільні шлюби, неповні, кризові сім'ї, позбавлення батьківських прав, поширення соціального сирітства, насилля в сім'ї та ін. Монотонність щоденного буття сім'ї, ізоляція дитини, відсутність стабільного і приємного мовного середовища, спостерігання та засвоєння соціально не схвальних форм поведінки негативно позначаються на формуванні соціальної структури особистості. Все це впливає на «згортання» періоду дитинства, прискорення процесу дорослішання не притаманними для дитинства засобами та шляхами, залишає негативний слід на фізичному та психічному здоров'ї, позначається на темпі, якості формування адаптивних механізмів, соціальній адаптації дитини в цілому [15].

Г.Опанасюк зазначає, що українська школа має змінити свій підхід до навчання та розвитку дітей, зосереджуючись не лише на навчальних досягненнях, але й на їх соціальному та емоційному благополуччі. Вчений також стверджує, що важливою складовою процесу адаптації є взаємодія між сім'єю та школою. Він рекомендує залучати батьків до процесу підготовки дитини до школи та активно співпрацювати з ними протягом усього першого навчального року. Загалом, вчений зосереджує увагу на необхідності комплексного підходу до адаптації учнів до шкільного життя,

який базується на розвитку соціальних та емоційних навичок, залучення батьків до процесу підготовки та підтримки учнів у період адаптації [35].

Сім'я є першою ланкою соціалізації дитини до навколишнього світу. Всі ті знання, навички та вміння, які дитина здобула в сім'ї, матимуть велике значення для неї в її подальшому житті.

Наступною такою ланкою в житті дитини є школа. І саме навчальний заклад для дитини є «справжньою моделлю суспільства, адже набуті в родині уміння і навички життя у спільноті набувають тут новий соціальний контекст, дитині передається вся система соціальних вимог» [17, с. 24].

Для того, аби процес соціалізації, а зокрема і процес адаптації до навчання в дитини протікав легко, потрібно щоб для дитини були створені такі умови, які б були для неї не лише комфортними, а й впливали на її загальний розвиток як особистості. Таким чином, швидкість та легкість адаптації дитини до навчання великим чином залежить від того, наскільки в дитини розвинений рівень загальної соціалізації з навколишнім світом.

1.2 Особливості організації освітнього процесу в умовах воєнного стану

Зважаючи на емоційно важку ситуацію, яка виникла в зв'язку з воєнними діями на території нашої країни, і в якій змушені працювати заклади освіти, важливим є планування подальшого освітнього процесу та його майбутнє коригування упродовж всього навчального року. В «Інструктивно-методичних рекомендаціях щодо викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2023/2024 навчальному році» [18] вказується, що на початку навчального року разом із соціально-психологічною службою закладу освіти необхідно спланувати діагностику, яка б визначала рівень розвитку особистісних якостей в

кожного учня, якісні особливості навчальної діяльності кожної дитини, сформованість в неї навчальної мотивації, стан загального психологічного клімату в класі тощо. Отримані результати діагностувань дадуть можливість якісно покращити освітній процес й організувати його за індивідуальною освітньою траєкторією за потреби.

В умовах воєнного стану пріоритетним завданням варто вважати повноцінний соціально-емоційний розвиток дитини. Важливо в цьому питанні виділити вміння педагога формувати в дитини навичку самозарадності, яка передбачає вміння дитини попіклуватися про себе. Під час організації освітнього процесу вчителю важливо пам'ятати, що особистісне зростання дитини буде ефективним за умови розвитку в неї вміння спілкуватися, співпрацювати, співпереживати іншим, позитивно мислити та самостійно управляти навчанням.

Варто зазначити, що в умовах воєнного та післявоєнного стану актуальним є наявність постійного психологічного супроводу під час освітнього процесу учнів школи. Психологічний супровід дитини під час навчання повинен бути спрямований на допомогу та підтримку учнів, які пережили стрес та емоційно напружені. Важливим завданням психологічного супроводу дитини є створення сприятливої атмосфери, яка дозволяє учням розслабитися, відчувати почуття безпеки, психічного та емоційного комфорту.

З початком навчання дитини в школі, однією з провідних особистостей її в житті стає вчитель. Тому педагогу варто вміти знаходити підхід до кожної дитини, і бути для дітей не просто вчителем, а справжнім другом, адже для дітей молодшого шкільного віку, осуд або похвала з боку вчителя стають важливішими, ніж певна оцінка батьків.

Важливим чинником планування освітнього процесу, який би сприяв результативному зростанню дитини, є злагоджена співпраця закладу освіти і родини. Варто пам'ятати, що кожна дитина особлива, зі

своїми унікальними талантами та здібностями. Школа зобов'язана створити для дитини такі умови, які б сприяли в дитини розкриттю та розвитку талантів та здібностей, якими наділена дитина, за допомогою партнерської взаємодії колективу навчального закладу та сім'ї дитини. Тому, аби забезпечити належний взаємозв'язок навчального закладу та родини учня, педагогу варто впроваджувати просвітницьку роботу з батьками учнів та взаємну співпрацю, що сприяло б формуванню та актуалізації родинних цінностей.

Педагогу варто пам'ятати, що в зв'язку з воєнним станом на території нашої країни, новий навчальний рік може принести з собою низку нових, негативних викликів. Тому, педагогу варто бути впевненим та витривалим, аби навчальний процес для дітей був легким та цікавим.

Зазначимо, що важливим аспектом навчальної діяльності, є використання ранкових зустрічей під час освітнього процесу дітей. Ранкові зустрічі є засобом, який сприяє створенню комфортної атмосфери як психологічно, так і фізично, а також сприяють збільшенню в дитини мотивації до навчання. Також, варто зазначити, що під час ранкових зустрічей актуально ознайомити дітей з алгоритмом дій під час повітряних тривог, або ж з іншими, важливими для повноцінної життєдіяльності дітей, темами.

Як педагогу, так і батькам не варто забувати, що з початком навчання в школі, замінюючи гру, провідною діяльністю дитини стає навчальна діяльність. Проте, не варто нехтувати грою під час навчальної діяльності, а навпаки, використовувати ігрові методи під час освітнього процесу, що сприятиме збільшенню в дитини уваги, зацікавленості та рівня мотивації до навчання.

Останні роки характеризуються актуалізацією дистанційного навчання, яка є оптимальною та безпечною формою і під час воєнного стану. Рівень організації дистанційного навчання залежить від рівня

сформованості як у вчителя, так і в батьків дитини необхідних педагогічних компетентностей, основною з яких є володіння необхідним рівнем технологічних умінь.

Загалом, організація навчально діяльності в умовах воєнного стану є складним та комплексним процесом, який вимагає від педагога високого рівня володіння необхідними професійними компетентностями та постійного вдосконалення наявного рівня педагогічної майстерності.

Висновки до розділу 1

На сьогоднішній час проблема адаптації дітей до навчання набирає все більшої актуальності. Воєнні дії внесли корективи у процеси розвитку нашої країни, і в процес освіти зокрема. Гострі питання, викликані воєнними діями, потребують все швидшого та правильнішого рішення.

Велика кількість науковців приділяла увагу вивченню питання адаптації дітей до навчання. Особливої актуальності сьогодні набуває тема вивчення умов адаптації першокласників до навчання в умовах воєнного стану, адже постійні повітряні тривоги, наявність дітей-переселенців в класах, та й загалом тривожність дітей, спричинена впливом постійного стресового стану через воєнні дії в нашій країні, вимагають від педагогів всебічного вивчення цього питання, задля забезпечення для кожної дитини спокійного та комфортного середовища для навчання.

Адаптація до навчання в умовах воєнного стану має низку особливостей, які виникають через те, що діти стикаються з набагато більшою кількістю негативних чинників, що впливають на психоемоційний стан дитини, мотивацію до навчання та комунікацію з оточуючими людьми.

Варто пам'ятати що з початком навчання в школі для дитини головною особою й авторитетом стає її вчитель. Правильна та вчасна підтримка педагога може полегшити процес адаптації дитини, допомогти

зменшити тривожність, подолати страхи та зробити середовище для навчання максимально комфортним для неї.

Партнерська взаємодія батьків дитини з учителем та закладом освіти грає важливу роль в процесі адаптації дитини. Важливо, щоб як батьки, так і педагогічний колектив школи були зацікавлені у співпраці.

Загалом, адаптація дитини до школи є процесом, який вимагає докладання певних зусиль як з боку сім'ї так і з боку закладу освіти, аби допомогти дитині полегшити процес адаптації та сприяти швидшій інтеграції дитини до процесу навчання в школі.

РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКЛАСНИКІВ ДО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1 Психолого-педагогічні умови адаптації першокласників до навчання

Початок навчання в школі та період молодшого шкільного віку є важливим етапом в житті кожної дитини. Педагогам, які працюють з дітьми важливо розуміти, що школа це не лише процес навчання та виховання, а й процес розвитку особистості на всіх рівнях. Молодший шкільний вік – це не лише період засвоєння дитиною початкових знань в різних галузях, а й процес формування уявлень про самих себе та про оточуючий світ.

Під час вступу до школи в житті дитини відбувається багато змін. Нове оточення, нові знайомства, нові обов'язки тощо мають великий вплив на дитину. Дитина пристосовується до навчання не одразу, для цього обов'язково потрібен певний час, адже це процес, який вимагає від дитини роботи її організму на всіх рівнях.

Молодший шкільний вік дітей припадає від 6 до 11 років. Саме у цей час у дитини відбувається фізико-анатомічне дозрівання організму та розвиток таких психічних процесів як увага, уява, мовлення, мислення, пам'ять, сприймання, відчуття та ін. Зазвичай поведінка дитини вже набуває довільного характеру, починається процес формування волі, певних особистісних якостей, здатності до рефлексії, зростає фізична активність дитини та формуються моральні якості. Навчальна діяльність стає для дитини провідною. Ці всі зміни необхідно знати педагогу та батькам, аби допомогти дитині в успішному перебігу процесу адаптації..

Зростання фізичної активності дитини молодшого шкільного віку вимагає від педагога вміння організовувати уроки так, аби освітній процес

був активним для дітей і сприяв їх кращому розумовому та фізичному розвитку.

Н.Новицька вказує, що «учитель не може зробити розумову працю за учнів, оскільки тільки вони здатні поєднати те, що вони чують і бачать, у значуще ціле. Без можливості обговорювати, ставити запитання, опрацьовувати і навіть навчати іншого навчатися, реальне засвоєння не відбувається. Коли навчання активне, учень постійно перебуває в стані пошуку, хоче отримати відповідь на запитання, потребує інформації, щоб розв'язати проблему, або розмірковує разом з іншими над способом виконання завдання» [33].

До основних умов успішності соціалізації дитини належать:

- стан психічного здоров'я дітей;
- наявність емоційно-комфортної атмосфери у класі;
- створення необхідних умов для відтворення процесу соціалізації дитини, зокрема для забезпечення в колективі комфорту психологічно;
- забезпечення тісної взаємодії педагогів і батьків;
- відтворення психолого-педагогічного спостереження динаміки показників здоров'я, виховання і загального розвитку дітей;
- побудова відносин партнерського співробітництва і готовності працювати в соціально-орієнтованому процесі [24, с. 216].

Під час війни діти – одна з найуразливіших категорій населення. З початком воєнних дій значна кількість дітей переживають відчуття небезпеки, тривоги та страху, що має негативний вплив на адаптацію дитини до навчання та на її соціалізацію загалом. Особливо важко адаптуватися, та й загалом соціалізуватися дітям, які були переміщені із зони активних бойових дій. Такі діти потребують ще більшої, особливої уваги як з боку сім'ї, так і з боку школи, адже окрім відчуття постійної небезпеки, великої кількості нових обов'язків додається невідоме до них навколишнє середовище. Нове місце проживання, нові люди та нова

школа додають дитині ще більшого, додаткового психологічного навантаження.

Виділяють такі психолого-педагогічні умови адаптації першокласників до навчання у школі, що забезпечать успішне входження дитини в шкільне життя, ефективну її взаємодію в колективі однолітків, подальший особистісний та соціальний розвиток:

1. Використання інтегрованого підходу у навчанні.

Основою означеного підходу є теми тижня, які інтегруються та певні питання на проблемні та дослідницькі теми, вивчення та вирішення яких спрямовує до формування наскрізних умінь, соціальної та громадянської компетентностей, набуття предметних компетентностей тощо.

2. Створення педагогом розвивального комфортного освітнього середовища. Особлива увага звертається на зміни освітнього середовища – це зміна ставлення до особистості дитини: повага до дитини, доброзичливість, довірливі відносини, надання дитині права вибору та можливості нести відповідальність за нього.

3. Організація співпраці педагогів з батьками першокласників з питань адаптації дітей до навчання у школі. Співпраця педагогічного колективу та батьків під час адаптаційного періоду має бути спрямованою на підвищення педагогічної освіченості батьків. З цією метою необхідно проводити тематичні батьківські збори, організовувати індивідуальні консультації, тренінги, дискусії, рольові ігри, сімейні вечори, батьківські клуби, вечори творчих родин тощо [26, с. 86].

Вчитель є тою людиною, яка відіграє головну роль у створенні сприятливого клімату в класі, який позитивно впливає як на фізичний, так і психологічний стан дитини. Вчитель повинен постійно працювати над тим, аби підвищувати мотивацію дітей до навчання, покращувати комунікацію дітей між собою та проведення часу під час перерв. Саме

спільна праця педагогічного колективу школи сприяє зниженню ризику дезадаптації та труднощів під час навчання в дитини.

Перші дні навчання є важливими для психологічного сприйняття дитиною школи як комфортного та безпечного місця. Загалом, навчання в школі для дитини повинно будуватися на позитивних емоціях. Це допоможе дитині краще комунікувати з однолітками, знайти своє місце серед них та надасть дитині більшої впевненості в собі та своїх силах. Важливо, щоб всі ці позитивні емоції були пов'язані саме з процесом навчання.

Як вже зазначалося, важливу роль в процесі адаптації дитини відіграють батьки. Про те, чи готова дитина до школи батькам варто замислитися заздалегідь. При визначенні цього варто звернути увагу на необхідний рівень розвитку дитини, без якого успішного навчання дитини у школі не може відбуватися. Адже кожна дитина індивідуальна, тому і процес розвитку в кожній дитині є індивідуальним. Відповідно, до шкільного віку кожна дитина має різний комплекс навичок, досвіду, звичок, умінь тощо.

Важливо, щоб як батьки, так і педагоги розуміли дитину, і спільними зусиллями змогли зробити процес навчання для дитини максимально комфортним.

Згідно з Концепцією НУШ освітні заклади мають працювати на засадах «педагогіки партнерства». Метою партнерства школи та сім'ї як інститутів виховання є формування системи добровільних, рівноправних взаємин і взаємопідтримки цих інститутів, що зумовлює підвищення виховного потенціалу [49, с. 154].

Варто зазначити, що і сучасна взаємодія школи з батьками також вийшла на новий рівень. Діалог та широка взаємодія між вчителями, учнями та їх батьками змінює односторонню, авторитарну комунікацію між вчителем та учнями [38, с. 14],

До основних вимог та принципів, які сприяють ефективності партнерства між школою та сім'єю належать:

- єдність дій учителів та батьків як ключових учасників освітнього процесу;
- педагогічне співробітництво між вчителями та батьками, які об'єднують зусилля для досягнення спільної цілі – формування морально-духовної та життєво компетентної особистості, яка може вдало самореалізуватися в суспільстві як громадянин, член сім'ї, професіонал;
- підтримка постійного діалогу як форма відносин між вчителями та батьками, що базується на усвідомленому прийнятті вимог та правил навчального закладу батьками, а також на поважному ставленні учителів до думок і пропозицій які оголошують батьки;
- налагодження та розвиток взаємодії між педагогами та батьками з метою глибшого розуміння психології дитини та її поведінки;
- систематичне, багатоаспектне та детальне вивчення родини
- гуманізація міжособистісних відносин, запобігання конфліктних ситуацій та оптимізація відносин між основними учасниками освітнього процесу – вчителями та батьками, з основою на толерантності, розумінні, співчутті, відкритості, добровільності, спроможності до співпраці;
- структурована організація освіти батьків, підвищення їхніх психолого-педагогічних знань та компетентності, диверсифікація форм та методів педагогічної освіти. [46].

Процес адаптації дитини до навчання є двостороннім. В житті дитини не лише з'являється велика кількість зовнішніх чинників, які впливають на неї, а й сама дитина починає змінюватися внутрішньо. Дитина самостійно намагається змінити своє соціально-психологічне середовище та ситуацію, яка відбувається в ньому. Відповідно, в дитини відбувається так звана зміна її «внутрішнього» світу: її думки, дії, рішення тощо.

Соціальна чи особистісна адаптація взаємопов'язана з рівнем бажання та вміння дитини прийняти нову роль школяра. Для її досягнення слід дотримуватися таких умов:

- розвиток у дітей умінь слухати та реагувати на дії вчителя, планувати свою роботу, аналізувати отриманий результат. Це уміння і здібності, необхідні для успішного навчання в початковій школі;

- розвиток умінь налагоджувати контакт з іншими дітьми, будувати стосунки з дорослими, бути товаришким і цікавим для оточення (уміння, що дозволяють встановлювати міжособистісні відносини з однолітками і педагогами);

- формування умінь правильно оцінювати свої дії і дії однокласників, користуватися найпростішими критеріями оцінки та самооцінки (такими критеріями можуть бути повнота знань, їх обсяг, глибина, а також можливість використовувати знання в різних ситуаціях). Такі навички є проявом стійкої мотивації до навчання на фоні позитивних уявлень дитини про себе і низького рівня шкільної тривожності.[19]

Значний вплив на процес адаптації має наявний в дитини рівень соціальної компетентності дитини. Чим вищий рівень соціальної компетентності в дитини сформований, тим простіше для неї буде проходити процес адаптації до навчання. Концепція «Нова українська школа» подає поняття соціальної компетентності як «здатність до співпраці задля певного результату та уміння досягати компромісів» [32].

Використання особистого життєвого досвіду під час уроків є ефективним методом розвитку соціальної адаптації. Н. Дадіжа зазначає: «Під час освітнього процесу педагогу слід робити акцент на використання індивідуального життєвого досвіду. Це є дуже важливим, адже спираючись на знання минулого, здобувачеві освіти набагато легше здобувати нові знання» [11, с.28].

Важливо докласти зусиль, аби в дитини не почався процес дезадаптації. Адже неправильне пояснення батьками значення школи, незнання вчителем індивідуально-психологічних особливостей дитини, певні комунікативні труднощі в дитини з однолітками, відсутність допомоги дитині з боку педагогів та батьків, недостатній її інтелектуальний розвиток та неправильні методи виховання дитини є причинами дезадаптації в дітей.

Для того аби дослідити, чи не почався в дитини процес дезадаптації, батьки та педагоги повинні знати її ознаки. До них зазвичай відносять швидку стомлюваність дитини, високу тривожність та дратівливість або навпаки занижену самооцінку дитини та високу сором'язливість. Варто вчасно реагувати на всі ці прояви в дитини, щоб запобігти процесу дезадаптації.

Відповідно, з часом всі ці ознаки негативно впливають на процес навчання дитини, її успішність, комунікацію з однолітками, дисципліну, в результаті чого викликають в дитини неадекватну поведінку.

Для багатьох дітей період початку навчання в школі та процесу адаптації до навчання супроводжується різноманітними страхами. Важливо, щоб дитина зрозуміла, що в особі вчителя вона може бачити друга, який завжди допоможе, підтримає та відповість на всі питання, які хвилюють дитину. Тому педагогу варто пам'ятати про це, і працювати над тим, аби між учнем та вчителем склалися не лише партнерські стосунки, а й дружні.

Досягти дружніх стосунків педагог буде в змозі, якщо він буде відкритий до дитини, розуміти її характер, її життєві обставини, виробляти довірливі стосунки з першого дня знайомства з дитиною.

Звичайно, кожна дитина індивідуальна і кожна потребує різного проміжку часу для того, аби стати ближчою з вчителем. Є діти, які достатньо швидко входять в контакт з вчителем, відкриті та активні під

час взаємодії з вчителем, навіть не дивлячись на складні життєві ситуації. А є ж діти, які потребують набагато більше часу та зусиль, аби гарний контакт з вчителем був встановлений.

Важливо розуміти, що з початком навчання дитини в школі, змінюється і її основний вид діяльності. Провідним видом діяльності дошкільників була гра, але з початком навчання в школі, на заміну гри приходить процес навчання, який вимагає від дитини набагато більших зусиль.

Рівень вимог до дитини збільшується, саме тому деякі діти важко переживають цей період, не в змозі швидко та просто пристосуватися до нових вимог життя.

Педагог повинен розуміти, що дитина ще тільки знайомиться з новим видом діяльності, який вимагає від неї школа, та набагато менше приділяє часу тій діяльності, яка раніше була для неї провідною. Тому педагогу важливо пам'ятати, що навчальну діяльність в першому класі варто поєднувати з грою, аби процес навчання для дитини був цікавішим та простішим. Звичайно, це не означає, що замість уроків потрібно гратися. В цьому процесі важливу роль грає рівень компетентності вчителя та вміння правильно впровадити процес гри в навчальну діяльність.

Як засіб для соціалізації ігрові технології в освітньому процесі супроводжується:

1) розвитком спільних інтересів: ігрові технології дозволяють дітям об'єднуватися навколо спільних ігор та завдань, що сприяє розвитку спільних інтересів та взаєморозуміння між учнями;

2) співпраця та комунікація: під час гри діти навчаються співпрацювати, обговорювати стратегії, вирішувати конфлікти, що сприяє розвитку їхніх комунікативних навичок;

3) відчуття суспільства: ігрові технології можуть відобразити різні аспекти суспільства та культури, розвиваючи в дітей культурну компетентність і розуміння різноманітності;

4) емпатія та співчуття: граючи в різні ролі або вирішуючи емоційно насичені ситуації в іграх, діти розвивають емпатію та співчуття до інших;

5) креативність та розвиток особистості: ігри дозволяють дітям виражати свою креативність, вирішувати завдання, виявляти і розвивати свої сильні сторони [47, с. 34].

Важливим аспектом в процесі адаптації дитини до навчання є стан середовища, яке дитину оточує. Предмети, кольори, загальна атмосфера класу або кімнати дитини має вплив на настрій дитини, на її світосприйняття, естетичний розвиток тощо. Відповідно, стан настрою дитини, її світосприйняття має вплив і на процес адаптації дитини, пришвидшуючи його або сповільнюючи. Класи початкової школи повинні бути заповненні всіма необхідними матеріалами, які б слугували не лише для навчання дітей, а й для їхнього відпочинку.

Важливу роль у процесі адаптації дитини грає те, чи відвідувала дитина заклад дошкільної або позашкільної освіти (гурток, секцію тощо). Від цього залежить, наскільки швидко та просто дитина адаптується і до умов навчання в школі, тим більше під час воєнного періоду.

Якщо дитина відвідувала дошкільний або позашкільний заклади під час воєнного стану, то вона буде ознайомена з тим, як правильно діяти під час повітряних тривог, для чого потрібно спускатися в укриття тощо.

Важливим при вступі дитини до школи є не лише рівень сформованості психологічної готовності дитини до процесу навчання, а й рівень фізичної готовності дитини до навчання. До ознак фізичної готовності дитини до навчання в школі належать:

- виявлення працьовитості;
- легкість відновлення сил після короткотривалого відпочинку;

- вміння виконувати роботу за правилами;
- займатися ігровою діяльністю у групі;
- успішне виконання завдання;
- відчуття задоволення від успіхів [6].

Якщо батьки, або педагоги помічають, що дитина не є до кінця фізично готовою до навчання в школі, то в такому випадку варто зачекати, адже в подальшому це може мати негативний вплив не лише на сам процес адаптації дитини до навчання, а й на всю навчальну діяльність дитини загалом.

Варто зазначити, що далеко не всі діти приходять в перший клас після того, як закінчили навчання в закладі дошкільної освіти, тому і рівень знань в кожній дитині може бути різний. Від рівня загального розвитку дитини залежить і те, наскільки легше та швидше в дитині буде відбуватися і процес адаптації до навчання. Чим важче дитині буде під час процесу навчання, тим менш вмотивованою вона буде, відповідно і адаптація до навчання буде проходити для дитини набагато важче, особливо якщо враховувати умови воєнного стану, які несуть за собою ще й велике додаткове негативне психологічне навантаження на організм дитини.

У таких випадках варто пам'ятати, що педагог повинен володіти і необхідними педагогічними навичками, аби полегшити та прискорити процес адаптації дітей до навчання.

Підвищення якості освіти є необхідною вимогою для того, аби сучасний процес навчання для дітей був цікавим, легким та зручним. На сьогодні існує велика кількість різноманітних платформ, сайтів, відеоуроків тощо, аби дитина мала доступ до навчання майже в будь-якому місці. Але, важливо пам'ятати, що як під час процесу навчання, так і під час процесу адаптації дитини важливим фактором є рівень мотивації дитини до навчання. Мотивація до навчання – це двигун, який просуває

подальший навчальний шлях кожної дитини окремо. Відповідно, оскільки кожна дитина є індивідуальною особистістю, то і швидкість просування дитини по шляху навчальної дороги буде різною.

У молодшому шкільному віці учні мають у своєму розпорядженні значні резерви розвитку – фізичні та психофізіологічні. Педагог, допомагаючи формувати позитивну навчальну мотивацію, при організації процесу навчання має враховувати особливості вікового розвитку школяра, а саме: фізичний, когнітивний та емоційний розвиток дитини. Завдання педагога початкової школи – знати та враховувати психолого-педагогічну специфіку під час навчання та виховання школярів.[22, с. 12]

Враховуючи те, що учні проводять багато часу в навчальних закладах, у шкільному середовищі, де діти спілкуються, змагаються, створюють групи за своїми вподобаннями, взаємодіють і вирішують різноманітні конфліктні ситуації та враховуючи виняткове значення етапу адаптації дитини до шкільного навчання, необхідним є забезпечити високий професійний рівень вчителя початкової школи. Окрім задоволення основних життєвих потреб дитини в цей період потрібно розвивати навички опанування знаннями, а особливо вміння, необхідні для конструктивної та здорової взаємодії у шкільному колективі [21].

Часто, діти які переживають певні психологічні потрясіння, мають набагато гіршу увагу, швидкість запам'ятовування, зацікавленість, а відповідно і мотивацію до навчання. З такими дітьми часто і виникають труднощі як в навчальній, так і в поведінковій сфері. Тому, педагогу та батькам дитини, важливо розуміти, що саме є причиною такої поведінки дитини і проблем з навчанням, щоб зуміти вчасно запобігти процесу навчальної деградації дитини. В таких ситуаціях педагог повинен виявити всі свої можливі надбані навички, аби допомогти дитині якомога швидше продовжити повноцінний процес навчання.

Важливо, щоб діти у колективі однокласників відчували себе безпечно та комфортно і головну роль у вирішенні цього питання також грає педагог, який повинен вміти донести до дітей значення справжніх гуманних стосунків в колективі. Щодо цього А. Сущенко пише: «Практичними засобами, що стимулюють динаміку розвитку гуманних стосунків, можна вважати входження учнів у гуманні людські стосунки, стимулювання благородно спрямованих ставлень і вчинків, утвердження гуманних переконань, дбайливе збереження традицій у колективі, духовне збагачення колективного життя та зростання кожної особистості» [45, с. 29].

Варто додати, що з початком пандемії на території України, а згодом і з початком воєнних дій, значної актуальності набрало дистанційне навчання – форма освіти, яка забезпечує навчальний процес без фізичної присутності учнів та викладачів в одному місці. Вона базується на використанні інформаційних технологій та засобів зв'язку для здійснення взаємодії між викладачем і учнями на відстані [29, с. 49].

Загалом, для того, аби процес адаптації до навчання в школі для дитини був легшим, потрібно щоб і як в сім'ї дитини, так і в закладі дошкільної освіти, який відвідувала дитина, їй прищеплювали всі ті необхідні навички, щоб в майбутньому дитина розуміла значення та необхідність навчання в її житті.

2.2. Емпіричне дослідження психолого-педагогічного стану дітей у період адаптації до навчання в умовах воєнного стану

Експериментальне дослідження проводилося в 1-Б класі Чернігівської гімназії № 3 Чернігівської міської ради (класний керівник Є.Оліфіренко) та в 1-Г класі Чернігівської гімназії № 35 Чернігівської міської ради (класний керівник А.Полубень).

У дослідженні взяли участь 20 учнів з Чернігівської гімназії № 3 та 11 учнів Чернігівської гімназії № 35. Разом участь в дослідженні взяли 31 учень. Головною метою експериментального дослідження було визначити ставлення дітей до школи, їх рівень тривожності під час адаптації до навчання в умовах воєнного стану та розробити методичні рекомендації, які б сприяли покращенню процесу адаптації першокласників до навчання в умовах воєнного стану.

З метою виявлення ставлення дітей до навчання було застосовано проєктивну методика «**Малюнок школи**»

(див. додаток Б).

Мета методики: визначити ставлення дитини до школи та рівень шкільної тривожності дитини.

Виділяють три показники, за якими оцінюється емоційне ставлення дитини до школи та процесу навчання:

- 1) колірна гамма;
- 2) лінія і характер малюнка;
- 3) сюжет малюнка.

Під час аналізу малюнка дитини, кожний з цих показників оцінюється, після чого отримані бали додаються.

1) Колірна гамма:

2 бали – в рисунку переважають яскраві, чисті, світлі тони і їх поєднання (жовтий, світло-зелений, блакитний, тощо)

1 бал – однаково присутні як світлі так і темні тони.

0 балів – малюнок дитини виконаний в темних кольорах (темно-коричневий, темно-зелений, чорний).

2) Лінія і характер малюнка:

2 бали – об'єкти промальовані гарно та обережно; відбувається використання довгих, складних ліній різної товщини, розривів контуру немає.

1 бал – в малюнку присутні обидві характеристики.

0 балів – об'єкти на малюнку зображено недбало, за певною схемою; подвійні лінії, однакової довжини і товщини, лінія слабка.

3) *Сюжет малюнка:*

2 бали

– зображення є симетричним (центральне місце на аркуші займає малюнок школи);

– на малюнку присутні різноманітні деталі, прикраси, елементи декорування, різні предмети, як оживляють пейзаж (квіти, дерева,, фіранки на вікнах, ін);

– зображення вчителів, дітей які йдуть до школи, учнів, які сидять за партами тощо є;

– пора року – весна, літо (присутнє сонце, без хмар);

– зображений світлий час доби.

1 бал – обидві характеристики присутні.

0 балів

– асиметричність малюнка;

– відсутність деталей і прикрас;

– відсутність людей або зображення дітей, що йдуть зі школи;

– серед пір року зображено осінь або зиму (небо темне, йде дощ або сніг);

– час доби – ніч або вечір.

6-5 балів – у дитини склалося гарне емоційне ставлення до школи і навчання, вона готова до виконання навчальних завдань і взаємодії з учителем.

4-2 бали – у дитини присутня певна тривожність щодо процесу шкільного навчання як невідомої їй раніше ситуації, потрібно розширити коло знань і уявлень дитини про навчальну діяльність в школі, впливати на формування позитивного ставлення до вчителя і однокласників;

причинами для тривог в дитини може бути нервозність і необдумані, різкі висловлювання дорослих, негативний досвід навчання у школі старших дітей, які оточують дитину..

1-0 балів – у дитини присутній страх перед школою на явному рівні, часто це стає причиною до неприйняття навчальних завдань і відмови від виконання навчальної діяльності, виникнення труднощів у спілкуванні з педагогами та однокласниками [38].

Під час дослідження 1-Б клас Чернігівської гімназії № 3 Чернігівської міської ради був експериментальним. У дослідженні взяло участь 11 учнів. Перед дітьми було поставлено завдання намалювати школу. Аналіз малюнків дає змогу отримати такі результати:

- 7 учнів (63,6%) набрало 6-5 балів, що означає, що в дітей гарне ставлення до навчання в школі, діти готові до взаємодії з учителем та виконанню поставлених перед ними завдання.

- 4 учнів (36,4%) отримали результат 4-2 бали, що означає, що дитина має певну тривогу щодо навчання в школі. Для таких дітей потрібно створювати такі ситуації в колективі, які б сприяли позитивному ставленню дітей до навчання, вчителя та однокласників.

Для кращого розуміння отриманих результатів, дані оформлено у вигляді діаграми (див. рис. 2.1).

Ставлення дитини до школи та рівень шкільної тривожності (експериментальний клас)

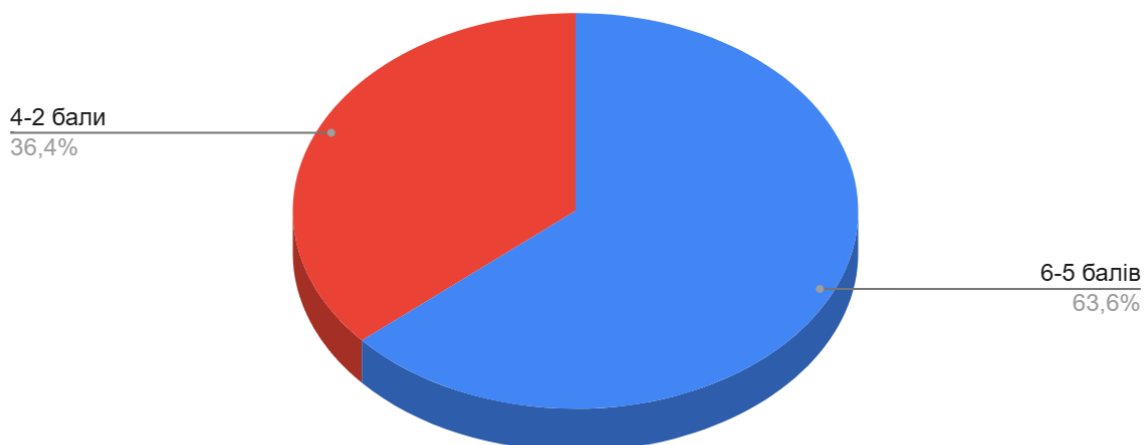

Рис. 2.1. Ставлення дитини до школи та рівень шкільної тривожності (експериментальний клас)

Контрольним в дослідженні був 1-Г клас Чернігівської гімназії № 35. Перед дітьми було поставлене завдання намалювати школу. В дослідженні взяло участь 20 учнів. Аналіз малюнків дітей дав змогу отримати такі результати:

- 13 учнів (65,0%) набрали 6-5 балів, що означає, що в дітей ставлення до навчання в школі є позитивним, діти готові взаємодіяти з учителем та виконувати поставлені перед ними завдань.
- 7 учнів (35,0%) отримали результат 4-2 бали, що означає, що дитина під час навчання в школі має певну тривожність. Як зазначалося вище, такі діти потребують додаткової уваги як з боку педагогів так і батьків. Важливо, аби в дитини відбувався розвиток мотивації до навчання. Причиною таких результатів можуть бути певні страхи дітей, одним з яких і може бути саме страх за своє життя та безпеку, спричинений негативним впливом воєнних дій на психіку дитини. Результатом цього може бути складність адаптації дитини до навчання.

Для кращого розуміння дані експерименту вказані у вигляді діаграми (див. рис. 2.2). Деякі з отриманих малюнків подано нижче (див. додаток В).

Ставлення дитини до школи та рівень шкільної тривожності (контрольний клас)

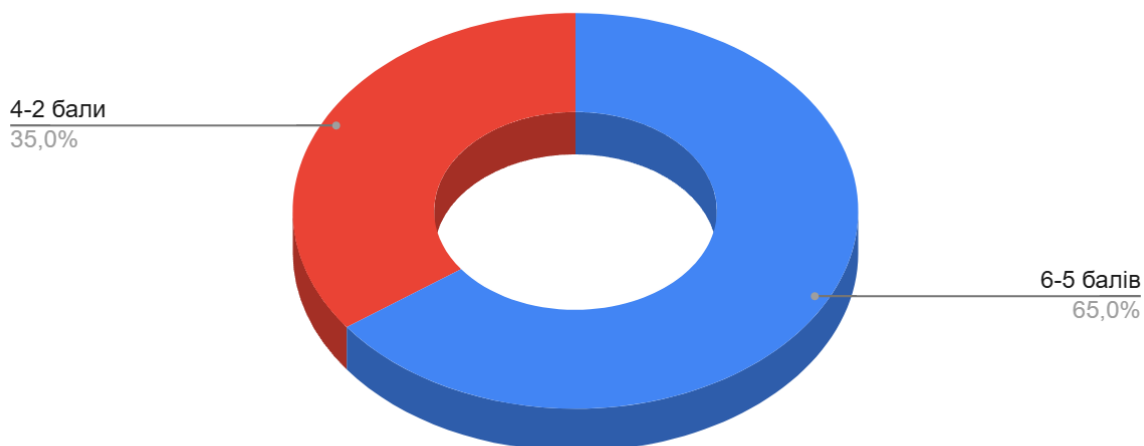

Рис. 2.2. Ставлення дитини до школи та рівень шкільної тривожності (контрольний клас)

Отже, результати дослідження показали, що в більшості дітей сформоване позитивне ставлення до школи і навчального процесу загалом. Проте, варто зазначити, що значна частина дітей під час навчання в школі відчують певну тривожність.

Також, для того, аби визначити психолого-педагогічний стан дитини під час адаптації до навчання в школі було проведено анкетування за авторською анкетой для батьків або опікунів дитини (див. додаток А).

В анкетуванні участь взяли 20 батьків першокласників.

На перше питання анкети **«Як ви думаєте, чи подобається вашій дитині навчання в школі?»** було отримано більшість позитивних відповідей. Дані надано у вигляді діаграми (див. рис.2.3)

1. Як ви думаєте, чи подобається вашій дитині навчання в школі?

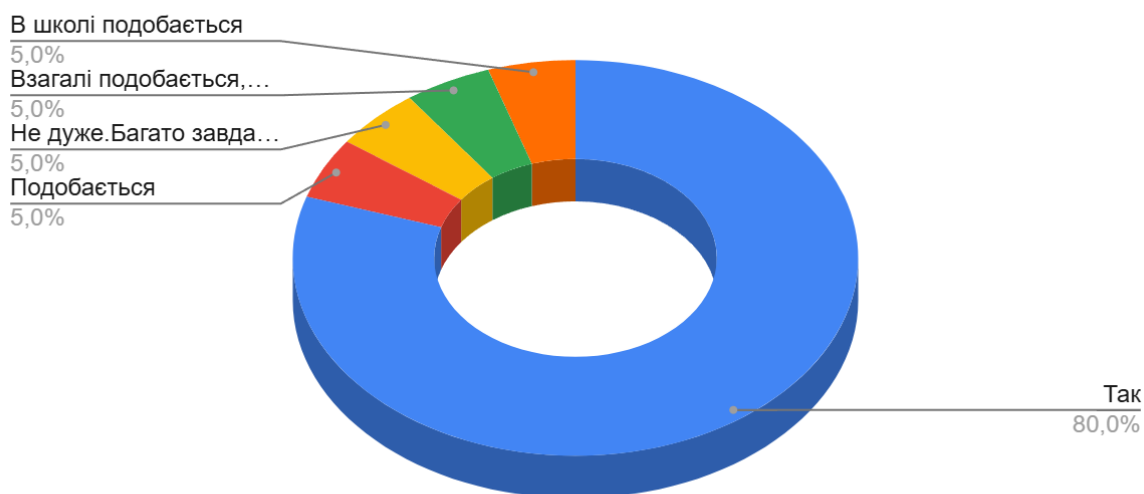

Рис. 2.3. Відповіді батьків на перше питання анкети

Судячи з відповідей батьків на перше питання анкети, можна зробити висновок, що майже всім дітям, чії батьки проходили анкетування, навчання в школі подобається.

На друге питання анкети **«Чи спостерігали ви більшу втомлюваність дитини за день з початком навчання в школі?»** ми отримали як позитивні, так і негативні відповіді. Що варто зазначити, що як позитивних так і негативних відповідей була майже однакова кількість. Для кращого розуміння, дані подані у вигляді діаграми (див. рис.2.4).

Чи спостерігали ви більшу втомлюваність дитини за день з початком навчання в школі?

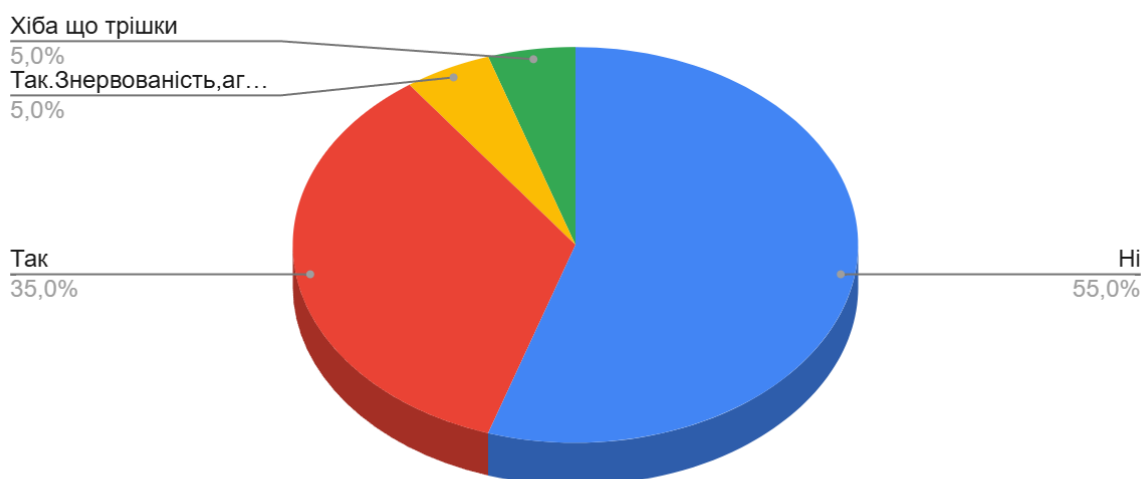

Рис. 2.4. Відповіді батьків на друге питання анкети

Судячи з відповідей на друге питання анкети можна зробити висновки, що навчальний процес в школі майже для половини дітей є достатньо втомливим.

Наступне питання анкети звучало так «**На вашу думку, який рівень самостійності сформований в дитини на даному етапі? Чи став він вищим від того, який був сформований до початку навчання в школі?**». На це питання ми отримали такі відповіді:

- Так (40 %)
- Став вищим. По 10 бальній шкалі було 5, стало 7 (5 %)
- Став вищим (5 %)
- Середній. Рівень став вище (5 %)
- Середній. Поки ні (5 %)
- Середній. Ні (5 %)
- Середній, не змінився (5%)

- Середній рівень. Став трохи вище (5 %)
- Поки на недостатньому рівні (5 %)
- Ні (5 %)
- Не став вище (5 %)
- Не впевнена (5 %)
- З кожним днем стає вищим (5 %)

Отримані дані подано у вигляді діаграми *див. рис. 2.5*)

На вашу думку, який рівень самостійності сформований в дитини на даному етапі?

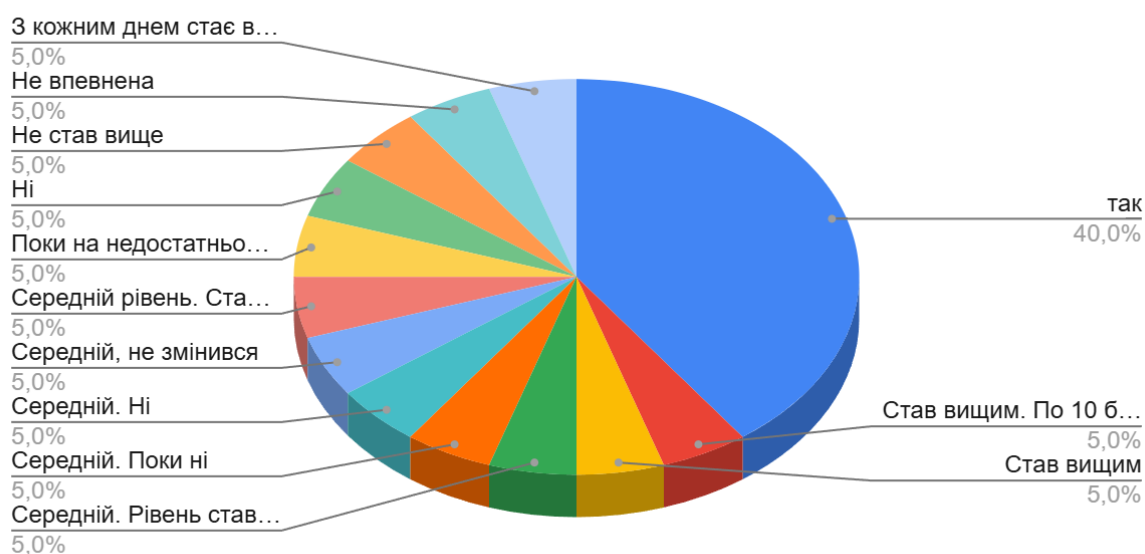

Рис. 2.5 Відповіді батьків на третє питання анкети

Судячи з відповідей батьків, можна зробити висновки, що рівень самостійності близько в 50% дітей з початком навчання в школі став вищим. У значної частини дітей батьки спостерігають середній рівень самостійності, в деякої частини дітей з початком навчання в школі рівень самостійності не змінився.

Четверте питання нашої анкети звучало так «**Чи легко дитина знаходить контакт з оточуючими її людьми в школі?**». Більшість відповідей (близько 80 %) були позитивними. Відповіді на це запитання наведені в діаграмі (див. рис.2. 6)

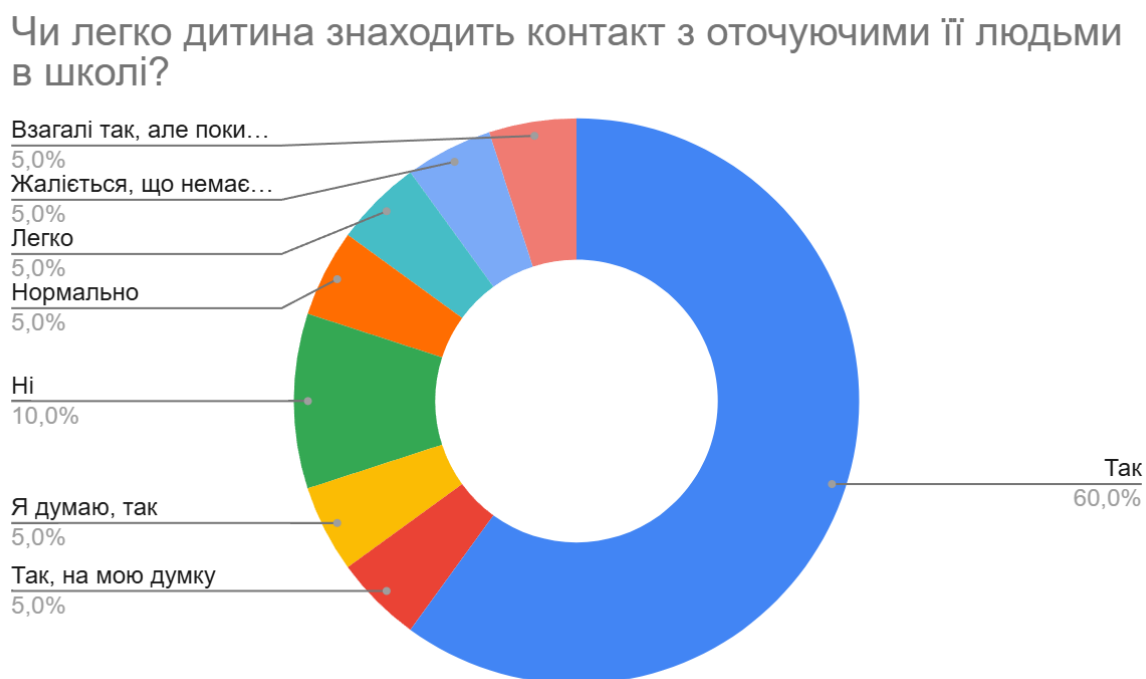

Рис. 2.6. Відповіді батьків на четверте питання анкети

Можна зробити висновки, що майже всі діти легко йдуть на контакт з оточуючими їх людьми в школі.

Наступне питання анкети звучало так «**Які страхи має ваша дитина? На вашу думку чому?**». Відповідь на це запитання надало 17 батьків. В результаті анкетування ми отримали такі відповіді :

- Немає (2 відповіді).
- Що він буде не найкращий, бо він сором'язливий.
- Страх що нічого не вийде.
- Страх темряви.

- Страх не встигнути скласти речі в рюкзак, тому що вона в нас любить все складати на свої місця.
- Спілкування.
- Реагує на гучні звуки (дуже гучна музика, крик).
- Отримати двійку, зауваження від вчителя.
- Ніяких.
- Не має патологічних страхів.
- Не має.
- Мати погану успішність, хоче бути кращою.
- Голосні, різкі звуки. З початку війни.
- Боїться запитати те, чого не знає.
- Боїться залишатися наодинці.
- Єдиний страх, це уколи.

Дані подано у вигляді діаграми (див. рис. 2.7)

Які страхи має ваша дитина? На вашу думку чому?

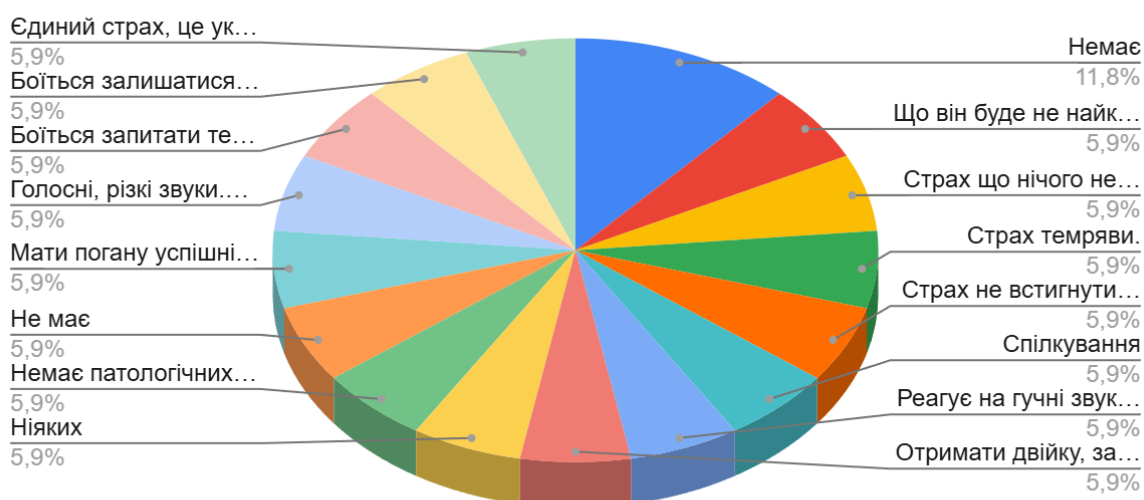

Рис. 2.7 Відповіді батьків на п'яте питання анкети

Проаналізувавши відповіді батьків на це запитання, можна зробити висновки що лише близько 27 % дітей не мають певних страхів. Варто зазначити, що деякі з дітей мають страх голосних звуків, причиною чого можуть бути саме воєнні дії, які мали негативний вплив на психіку дитини.

Шосте питання нашої анкети звучало так «**Які емоції переважають в дитини під час вашого спілкування з нею?**». Серед відповідей були такі варіанти: позитивні, негативні, нейтральні. Ми отримали такі результати:

1. Позитивні – 95%
2. Негативні – 5%
3. Нейтральні – 0%

Для кращого розуміння дані відповідей подані у вигляді діаграми (див. рис. 2.8)

Які емоції переважають в дитини під час вашого спілкування з нею?

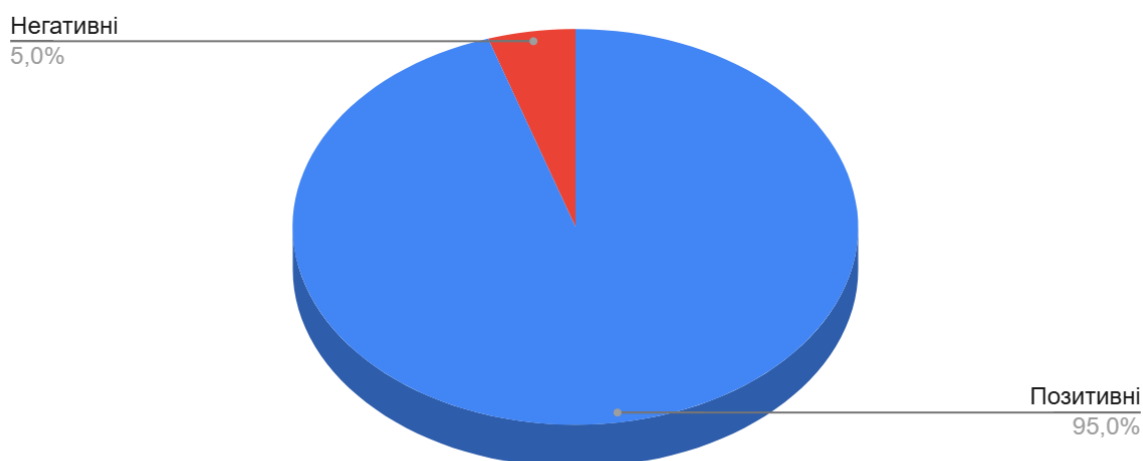

Рис. 2.8 Відповіді батьків на шосте питання анкети

Судячи з відповідей, можна зробити висновки, що майже у всіх батьків під час спілкування зі своєю дитиною переважають позитивні емоції.

Наступне питання нашої анкети звучало так «**На вашу думку, який рівень мотивації до навчання сформований в дитини на даному етапі?**». Були надані такі варіанти відповідей: високий, середній, низький. Ми отримали такі результати:

1. Високий – 30 %
2. Середній – 55%
3. Низький – 15%

Отримані дані подано у вигляді діаграми (див рис. 2.9)

На вашу думку, який рівень мотивації до навчання сформований в дитини на даному етапі?

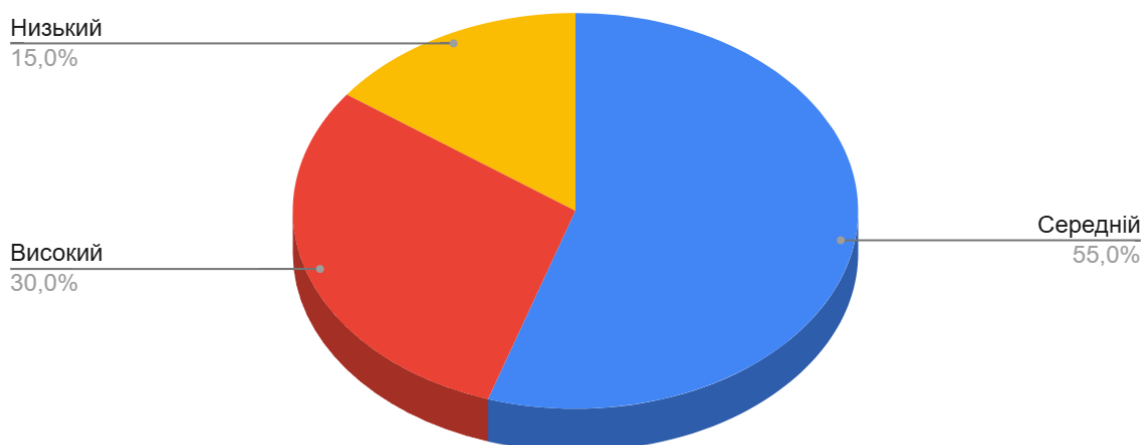

Рис. 2.9 Відповіді батьків на сьоме питання анкети

Восьме запитання нашої анкети звучало так «**Чи помітили ви зменшення зацікавленості дитини до гри?**». Близько 90 % відповідей вказували на те, що зменшення зацікавленості дитини до гри батьки не помітили. Це ще раз доводить те, що для першокласників процес гри є важливим, тому педагогам варто активно інтегрувати гру як діяльність у навчальний процес дитини. Відповіді на це запитання оформлені у вигляді діаграми (див. рис.2. 10).

Чи помітили ви зменшення зацікавленості дитини до гри?

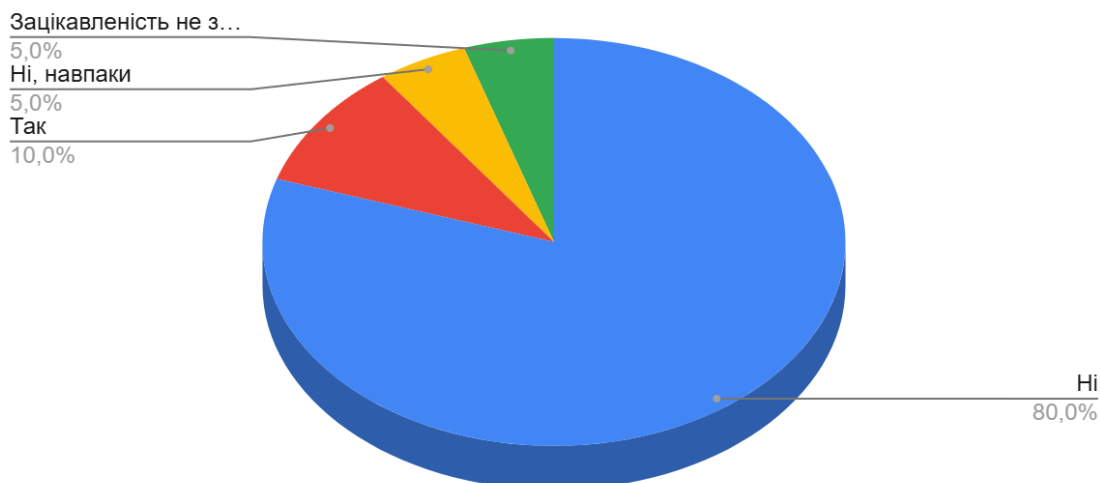

Рис. 2.10. Відповіді батьків на восьме питання анкети

Наступне запитання анкети звучало так «**Чи розповідає вам дитина історії з школи? Якщо так, то який характер вони несуть, позитивний чи негативний?**». Більшість відповідей батьків вказували, що діти розповідають їм історії зі школи, і вони несуть позитивний характер. Тобто, можна зробити висновок, що оточуюча атмосфера в класі та школі загалом для більшості дітей є позитивною, та не має негативного впливу на її фізичне та психологічне здоров'я. Більш детально відповіді на це запитання подані у вигляді діаграми (*див. рис.2. 11*)

Чи розповідає вам дитина історії з школи? Якщо так, то який характер вони носять, позитивний чи негативний?

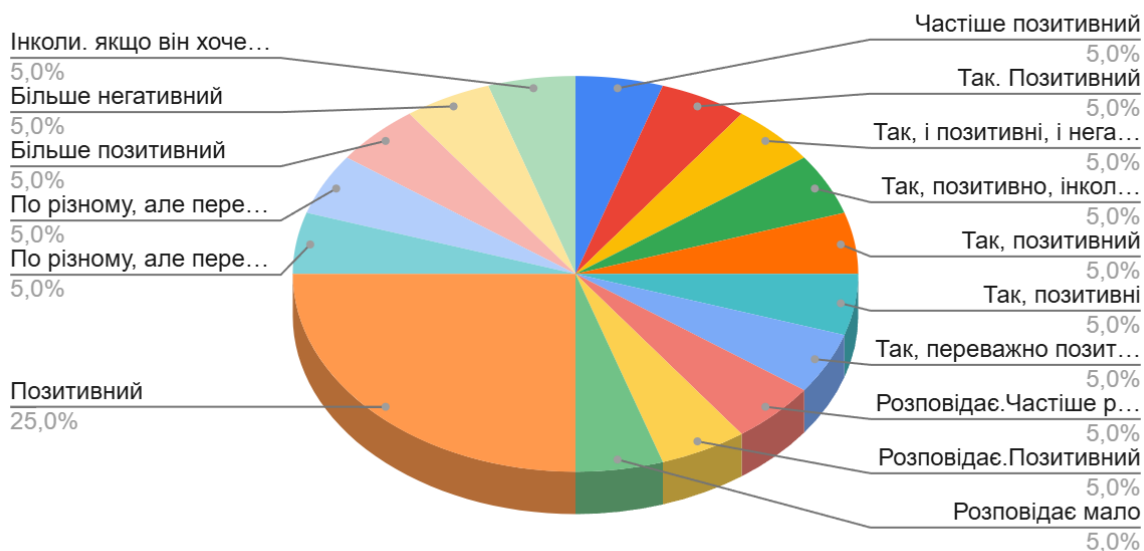

Рис. 2.11 Відповіді батьків на дев'яте питання анкети

Останнє питання анкети звучало так «**Якими навчальними навичками дитина володіє на даному етапі?**». Відповідь на це запитання надало 17 батьків. Ми отримали такі результати:

- Вміє писати, читати, рахувати.
- Що таке навчальні навички?
- Все що треба для першачків.
- Збирає сама рюкзак до школи.
- Учиться письму і вирішувати шкільні питання самостійно.
- Читання по складах, рахування простих чисел.
- Відповідають рівню навчання у 1-му класі.
- Майже всіма.
- Пише, читає, математика найулюбленіше.

- Багатьма.
- Читає по складам. Знає всі букви і цифри.
- Пройшла підготовку до школи, тому їй тепер легше навчатися.
- Знає букви, вміє рахувати і додавати.
- Пише, читає, виконує математичні обчислення, вчить слова пісні чи вірша.
- Запам'ятовування, письмо.
- Читає по складам, рахує.
- Пише букви, цифри, читає по складам.

Для кращого розуміння відповіді на це запитання подано у вигляді діаграми (див. рис. 2.12)

Якими навчальними навичками дитина володіє на даному етапі?

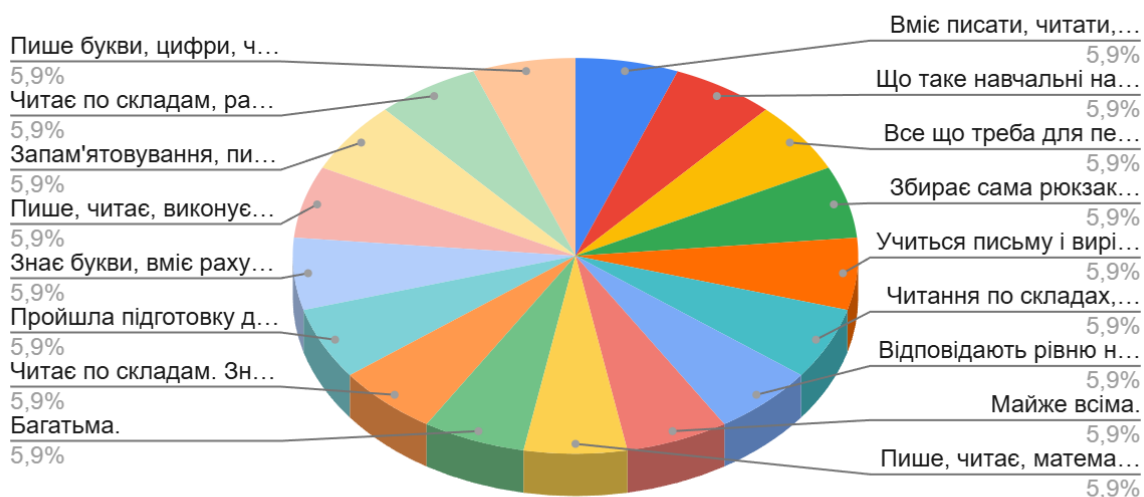

Рис. 2.12 Відповіді батьків на десяте питання анкети

Проаналізувавши відповіді батьків на це питання, можна зробити висновки, що приблизно всі діти володіють необхідним рівнем знань та навичок, якими повинен володіти учень першого класу. Також, варто зазначити, що серед цих відповідей вказується на те, що підготовка дитини до школи грає важливу роль та сприяє полегшенню навчального процесу дитини в першому класі.

Здійснивши аналіз результатів анкетування, можна зробити висновки, що вчителям необхідно проводити комплекс заходів задля покращення адаптованості дітей до шкільного навчання.

З цією метою нами було розроблено методичні рекомендації та надані вчителям перших класів Чернігівської гімназії № 3 та Чернігівської гімназії № 35.

Передбачається, що після їх систематичного застосування процес адаптації першокласників до навчання в умовах воєнного стану буде легким та комфортним.

2.3 Методичні рекомендації щодо адаптації першокласників до навчання в умовах воєнного стану

Як було зазначено вище, адаптація дитини є достатньо складним та багатограним процесом. З початком воєнного стану на території нашої країни, перебіг процесу адаптації дітей до навчання став ще набагато складнішим, адже окрім страху та стресу, який дитина отримує, починаючи процес навчання в школі, вона має ще стрес через хвилювання щодо безпеки власного життя та життя її рідних. Як для педагогів, так і для батьків дитини головним обов'язком виступає забезпечення для дитини якісного перебігу освітнього процесу.

Тому, аби процес адаптації для першокласників був максимально простим, швидким та комфортним варто дотримуватися певних умов, а саме:

- розуміти що кожна дитина є індивідуальною, тому педагог повинен вміти знайти індивідуальний підхід до кожної дитини;
- важливо аби педагог став для дитини не лише просто людиною, яка її навчає і яку дитина повинна поважати, а справжнім другом;
- пам'ятаємо, що починаючи щось нове, досі не відоме в житті, людина потребує підтримки. Тим більше це стосується дітей, які тільки-но переступили шкільний поріг. Тому, як вчитель так і батьки повинні активно підтримувати дитину в період її адаптації до нового етапу життя – навчання в школі;
- важливо аби педагог володів низкою необхідних компетентностей, які б сприяли підвищенню в дитини рівня мотивації до навчання;
- важливим обов'язком педагога є створення комфортного оточуючого середовища для дітей, що сприяє позитивній зміні світогляду дитини, покращенню мотивації до навчання;
- як педагог, так і батьки повинні розуміти, що з початком навчання в школі провідна діяльність дитини змінюється. На зміну ігровій діяльності приходить навчальна. Але така різка зміна в житті важко переноситься дитиною, тому варто давати дитині можливість мати певний час для гри;
- важливу роль в успішній адаптації відіграє взаємозв'язок школи з батьками дитини. Партнерство між суб'єктами освітнього процесу грає одну з найголовніших ролей, адже

- лише спільними зусиллями можливо досягти позитивних результатів в процесі адаптації дитини до навчання;
- варто пам'ятати, що в деяких дітей можливий початок процесу дезадаптації. Тому, і як педагоги так і батьки повинні володіти низкою необхідних компетентностей, задля того аби попередити процес дезадаптації в дитини та запобігти його подальшому розвитку;
 - педагогу так і батькам потрібно створювати для дитини ситуації успіху, що сприяє підвищенню в дитини рівня мотивації до навчання;
 - під час розмов з дітьми варто уникати різноманітних негативних ситуацій, в тому числі і ситуацій пов'язаних з воєнними діями в нашій країні;
 - діти з особливими освітніми потребами та діти позбавленні батьківського піклування є набагато вразливішими, а відповідно потребують набагато більшої уваги від всіх членів шкільного колективу;
 - діти, які стали вимушеними переселенцями, є набагато вразливішими, а відповідно потребують більшої уваги та опіки з боку колективу закладу освіти;
 - постійні сигнали повітряної тривоги та спуски в укриття для багатьох дітей є стресовими, і коли виникають подібні ситуації, деякі діти втрачають контроль та не розуміють як далі діяти. Для того аби запобігти виникненню подібних ситуацій, для дітей варто проводити інструктаж з дій під час повітряної тривоги та періодично його повторювати;
 - вчитель повинен дбати про фізичний та психологічний комфорт як дітей, так і свій власний;

- педагогу потрібно якомога частіше розмовляти з дітьми та ні в якому разі не підвищувати голос на дітей;
- варто якомога частіше цікавитися самопочуттям учнів та не забувати і про контроль власного самопочуття;
- важливо, щоб під час освітнього процесу педагог говорив з дітьми про ті емоції та почуття, які дитина переживає в певний момент;
- педагог для дитини є прикладом для наслідування. Дитина наслідує від вчителя не лише поведінку, а й його емоції та почуття. Тому педагог повинен мати врівноваженість в своїх діях, почуттях та емоціях;
- варто пам'ятати, що першокласник ще тільки пристосовується до процесу навчання, тому під час уроків вчителю варто робити короткі паузи, які були б спрямовані на фізичне та психологічне розвантаження;
- якщо дитина має певний страх, варто допомагати кожній дитині його проговорювати;
- під час стресових ситуацій швидкість роботи мозку дитини є набагато нижчою. Тому вчителю варто обов'язково виділяти більше часу на повторення матеріалу;
- вчитель повинен вміти виявляти співпереживання до дітей, підтримувати їх та вчити дітей виявляти співпереживання до оточуючих людей;
- педагог повинен бути готовим відповідати на будь-які запитання дітей відповідно їх віку;
- під час уроків варто частіше звертатися до дітей на ім'я та використовувати фрази підтримки під час спілкування з ними;

- педагог також варто тримати баланс між роботою та відпочинком, що допоможе втримати рівновагу під час робочого процесу;
- з початком навчання в школі в дитини з'являється новий режим, пристосуватися до якого їй важко, тому батькам варто завчасно привчати дитину до схожого режиму перед початком навчання в школі;
- батькам варто завчасно розповідати дитині про школу та значення процесу навчання для неї в житті, сформувати позитивне ставлення дитини до школи перед тим, як дитина почне навчатися в школі;
- важливо створити для дитині комфортні умови для навчання вдома та забезпечити дитину всіма необхідними матеріалами, аби дитина мала повноцінну навчальну діяльність і поза межами школи;
- батьки дитини під час її освітньої діяльності повинні бути для неї наставниками та постійно підтримувати дитину в певних починаннях або складнощах під час навчання;
- важливо розвивати в дитини адекватну самооцінку;
- слід пам'ятати за учнів, які потребують певних корекційних втручань спеціалістів і проводити корекційну роботу з такими дітьми;
- батькам дитини також варто поцікавитися про те, аби в дитини було забезпечене повноцінне харчування, контролювати необхідну тривалість сну в неї;
- дитині з початком навчання в школі варто чергувати певні види її діяльності, щоб вона не виснажувалася як емоційно, так і фізично під час навчальної діяльності;

- для першокласника важливо більшу кількість часу проводити на свіжому повітрі та якомога частіше провітрювати кімнату дитини;
- під час початку навчання дитини в школі не варто чекати від дитини швидкого та правильного виконання певних вимог одразу, адже дитині потрібен час, аби виправдати очікування оточуючих її людей;
- варто пояснити дитині, що невпевненість в собі та відчуття страху на початку навчання в школі є нормальним явищем, і не означає, що дитина винна в неуспішному виконанні певних навчальних завдань;
- перед початком навчального року батькам та класному керівнику організувати для дітей спільну зустріч, де б вони змогли познайомитися з один з одним;
- важливо, аби дитина завчасно була підготовлена до виникнення певних стресових ситуацій під час навчання та вмiла правильно поводити себе для їх вирішення. Для цього батькам необхідно пояснити дитині, які ситуації можуть виникнути під час навчання в школі та як правильно варто на їх реагувати;
- як педагог так і батьки повинні давати дитині право на помилку і ні в якому разі не докоряти їй за якісь певні труднощі, які в неї виникають під час навчальної діяльності;
- не варто робити почуття сорому чи провини в дитини стимулом для покращення її навчальної діяльності. Це несе за собою травмуючі наслідки для особистості дитини;
- для того, аби пришвидшити інтеграцію дітей в колектив, педагогу варто під час уроків використовувати методи

- групової діяльності, які сприяють швидшому звиканню дитини до роботи в колективі;
- в дитини повинно бути присутнє розуміння того, що вона дорослішає, і що рівень вимог та обов'язків, які ставляться до дитини збільшується;
 - з метою розуміння рівня навичок дитини при вступі до першого класу та подальшого індивідуального підходу до неї, вчителю перед початком навчання варто провести педагогічну діагностику рівня готовності першокласника до навчання;
 - під час освітнього процесу педагогу слід використовувати невербальні форми спілкування (обняти дитину, взяти її за руку тощо)
 - якщо дитина важко адаптується до навчання та є закритою, сором'язливою, то не варто її викликати до дошки; для таких дітей варто організовувати діяльність, яку вона могла б виконувати разом з вчителем;
 - педагогу варто періодично ознайомлювати батьків дитини з особливостями процесу адаптації їхньої дитини до навчання в школі (особиста бесіда, онлайн-конференція тощо);
 - також важливо, аби інформація про особливості адаптації першокласників до навчання була доступна для батьків постійно (сторінка на сайті школи або інформаційний стенд в школі).

Кожна дитина є індивідуальною і кожна дитина переживає певні періоди свого життя по різному. Воєнні дії, а з ними і воєнний стан, який є на території нашої країни, мав та має негативний вплив на психологічний розвиток та стабільність дитини. Тому, так важливо вміти помічати потреби дитини, підтримувати та допомагати дитині в період, коли вона цього особливо потребує.

Загалом, про те що процес адаптації дитини до навчання в школі є складним та багатограним варто пам'ятати завжди, особливо в сучасний час, коли для дітей цей процес став ще більш стресовим. Пам'ятаючи всі ці умови, які були перераховані вище, як педагог так і батьки можуть запобігти багатьом проблемам під час адаптації дитини до навчання в школі.

Висновки до розділу 2

Інформація зазначена в другому розділі базується на рекомендаціях, розроблених на основі проведеного експериментального дослідження, яке було спрямоване на визначення ставлення першокласників до школи в умовах воєнного стану.

Під час експерименту було визначено, що серед першокласників є діти, які мають певну тривожність щодо навчання в школі. Задля того, аби допомогти таким дітям швидше та простіше адаптуватися до школи та позбутися наявної тривожності, нами було розроблено методичні рекомендації, знання яких допоможе полегшити процес адаптації дитини до навчання в школі. Для досягнення високих результатів, важливо щоб робота над адаптацією дитини до школи відбувалася комплексно та злагоджено.

Відповідно, нами визначено важливість дотримання психолого-педагогічних умов щодо адаптації першокласників до навчання в умовах воєнного стану. Правильно побудовані партнерські відносини між закладом освіти та батьками дитини грають важливу роль для процесу адаптації дитини до навчання та навчальної діяльності дитини загалом. Як колектив навчального закладу, так і батьки дитини повинні бути високо зацікавленими в спільній взаємодії між собою, аби полегшити процес адаптації для кожної дитини.

ВИСНОВКИ

У результаті теоретичного аналізу психолого-педагогічних джерел, нами було визначено сутність поняття «адаптація», яку ми розглядаємо як перехідний період в житті дитини, який є достатньо складним та багатограним процесом. З початком навчання в школі в дитини змінюється основний вид діяльності, спектр обов'язків які вона повинна виконувати, оточуюче середовище і т.д. Все це вимагає від дитини багато зусиль, тому дуже часто діти важко переживають процес адаптації до навчання в школі. Особливо, якщо це відбувається в сучасний час, коли крім постійного страху перед новим, досі не відомим життям першокласника, присутній страх за власне життя, здоров'я та безпеку.

Наступним завданням, яке ми ставили перед собою було визначити психолого-педагогічні умови адаптації першокласників до навчання. Проаналізувавши низку джерел, ми дійшли висновку, що такі умови як активна партнерська співпраця між батьками дитини та школою, високий рівень обізнаності педагога та батьків в цьому питанні, постійна підтримка дитини, застосування необхідних методик задля підвищення мотивації дитини до навчання, створення сприятливого навколишнього середовища для навчання дитини, активна інтеграція гри в процес навчання та ін. позитивно впливають на перебіг процесу адаптації в дитини.

Під час нашого дослідження було застосовано дві методики, які дозволили визначити ставлення першокласників до школи. Першою була проєктивна методика «Малюнок школи», мета якої полягала у визначенні ставлення дитини до навчання та її рівня шкільної тривожності. Друга передбачала опитування батьків з приводу їх суб'єктивної думки щодо адаптованості дітей до навчання в умовах воєнного стану.

Провівши серед дітей проєктивну методику «Малюнок школи» ми дійшли висновку, що більшість дітей (близько 64,5%) мають гарне ставлення до навчання в школі, вони готові виконувати поставлені перед

ними завдання та взаємодіяти з вчителем. Проте в значній частині учнів (близько 35,5%) спостерігається певна тривожність щодо навчання в школі.

Результати анкетування батьків дозволили зробити висновок, що в певній кількості дітей спостерігалися аспекти поведінки, які можуть бути ознаками важкої адаптації дитини або дезадаптації. Для покращення психолого-педагогічного стану та запобігання процесу дезадаптації нами було розроблено методичні рекомендації для вчителів. На нашу думку, для покращення процесу адаптації необхідно передбачати знайомство з індивідуальними особливостями кожної дитини та її родиною, здійснити перевірку педагогічної готовності дітей до навчання, провести знайомство першокласників зі шкільним життям та правилами поведінки в школі, правилами перебування в укритті, правилами дій під час оголошення сигналу «Повітряна тривога», організувати інформаційно-просвітницькі заходи для батьків тощо.

Проведене дослідження не претендує на повний розгляд усіх аспектів адаптації першокласників до навчання в умовах воєнного часу. Перспективними напрямками є аналіз зарубіжного досвіду процесу адаптації учнів першого класу до навчання в умовах воєнного часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агаларова, К. А. Словник основних термінів з курсу «Соціологія»: для студ. усіх спец. Харків: НТУ «ХП». 2015. 44 с.
2. Адаптація дітей у 1, 5, 10 класах. / Упоряд. Т. Червона. К. : Шкільний світ, 2008. 128 с.
3. Актуальні проблеми психологічної та соціальної адаптації в умовах кризового суспільства: матеріали IV Всеукраїнського науково-практичного круглого столу з міжнародною участю (24 квітня 2019 року); за заг. ред. О.Г. Льовкіної, Р.А. Калениченка. Ірпінь: Університет державної фіскальної служби України, 2019, 468 с.
4. Березін Ф. Б. Психічна і психофізіологічна адаптація людини. Вінниця, 2008. 270 с.
5. Богущ А. М. Перші кроки грамоти: передшкільний вік : навч. посіб. Богущ А. М., Маліновська Н. В. Вид. 3-тє. Київ. Видавничий Дім «Слово». 2015. 424 с
6. Богущ А. М. Підготовка дітей до школи у вимірі дошкільної зрілості. Збірник наукових праць. Херсонського державного університету. Педагогічні науки. 2015. Вип. 67. С. 158-163.
7. Бугера Ю. Ю. Теоретичні аспекти проблеми формування властивостей уваги у молодших школярів з розумовою відсталістю / Ю. Ю. Бугера // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2011. Вип. 17. - С. 318-322.
8. Васянович, Г. П. Основи психології: навчальний посібник. Київ: Педагогічна думка. 2012. 114 с.
9. Воронова Є. *Психологічна адаптація першокласників – основа успішного навчання*. Початкова школа. 2010. № 9. С. 5-7.

10. Гончарук І. *Створення вчителем комфортних умов для адаптації першокласників до навчання у школі*. Початкова школа. 2013. № 7. –С. 42-44.

11. Дадіжа Н. О. *Формування соціальної компетентності учнів 2 класу засобами web-орієнтованих і мультимедійних технологій: кваліфікаційна робота / науковий керівник – к. філол. н., доц. Ірина Володимирівна Онищенко*. Кривий Ріг, 2022. 85 с.
URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6821>

12. Дуткевич Т. В. *Дитяча психологія*. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с

13. Дуткевич Т. В. *Дошкільна психологія : навч. посіб.* К. : Центр учбової літератури, 2007. 392 с.

14. *Загальна психологія: навч. посібник*. Київ: Центр учбов. літ. 2017. 296 с

15. Захарова Н.М. *Адаптація дітей дошкільного віку до сучасного соціального простору: Монографія*. – Донецьк: вид-во "Ноулідж" (донецьке відділення), 2010. 218 с.

16. Зверєва, І.Д., Коваль, Л.Г., Хлебик, С.Р. *Соціальна педагогіка*. Київ: Вища школа. 2009. 340 с.

17. Ізотова Є. І. *Індивідуалізація професійної діяльності педагогів і психологів і її вплив на соціалізацію молодших школярів*. Психологія і школа. – 2010. №1. С. 24–39.

18. *Інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2023/2024 навчальному році*. Початкова освіта. 2023. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2023/09/12/IMR-2023-2024-Pochatkova.osvita.12.09.2023.pdf>

19.Кисла О. Ф., Кулажко М. А. Особливості адаптації дітей молодшого шкільного віку до умов освітньо-виховного простору. Інноваційна педагогіка. 2019. Вип.15. Т.1. С. 101-104.

20.Колесова Г.В. *Діагностика адаптації першокласників*. Психолог. 2010. № 23-24. С. 3-4.

21.Кузьович Н. І. Психолого-педагогічна підтримка першокласників під час адаптаційного періоду: кваліфікаційна магістр. р-та, студентки II курсу, 21-М групи, спец. 013 «Початкова освіта» / наук. керівник: к. п. н., доцент О. Ф. Кисла / Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв, Кафедра дошкільної та початкової освіти. Чернігів, 2023. 108 с.

22.Лаврик О. А. Формування внутрішньої мотивації учнів 2 класу засобами ігрової діяльності в умовах дистанційного навчання при вивченні математичної освітньої галузі: кваліфікаційна робота / науковий керівник – к. п. н., доцент Наталя Дмитрівна Дика. Кривий Ріг, 2023. 99 с.
URL:<http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8451>

23.Ланчук Г., Гненна Л. Адаптація молодших школярів до навчально-виховного процесу. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/10726>.

24. Литвиненко С.Я. Дитина і середовище: проблеми взаємодії / С.Я. Литвиненко, В.М. Ямницький // Оновлення змісту та методів навчання і виховання в закладах освіти: зб. наук. праць. – Рівне: РДГУ, 2002. – Вип. 22. С. 216–219.

25. Лісовець С. Соціально-психологічні особливості адаптації першокласників до умов навчання в школі.

26.Лоюк О. В., Кузьменко Н. Ю. Адаптація дітей шестирічного віку до навчання у першому класі в умовах реалізації концепції «Нова українська школа». Тенденції сучасної підготовки майбутніх вчителів початкової школи: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтерн.-конф. (м. Умань, 7–8 жовтня 2019 р.). Умань : ВПЦ «Візаві», 2019. С. 86–89.

27. Мазіна, Н. Е. Соціально-економічна адаптація внутрішньо переміщених осіб: підходи до виміру. Вісник Маріупольського державного університету, Серія: Філософія, культурологія, соціологія. Вип. 12. 2016. С. 131–138

28. Маслоу А. Мотивація і особистість. Київ, 2009. 478 с.

29. Матвієнко Я. О., Кобися В. М. Використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі. Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень. Київ: Шкільний світ, 2019. № 11. С. 48–50.

30. Москалець В.П. Специфіка гри як діяльності та чинника особистісного розвитку. Зб. наук. праць II Міжнарод. Конференції «Особистість у розбудові відкритого демократичного суспільства України». Дрогобич: «Коло», 2005. С.58-67.

31. Москалик С.В. Створення безпечного освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти : методична розробка. Недогарки, 2022. 49 с.

32. Нова українська школа: порад. для вчит. / під заг. ред. Н. М. Бібік. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.

33. Новицька Н. Застосування педагогічних технологій інтерактивного навчання для набуття учнями правових компетентностей. Дидактика: теорія і практика : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. С. 141–148.

34. Особливості адаптаційного періоду учнів п'ятих класів до навчання у шкільній ланці. Інформаційно-методичний посібник. – Вінниця, 2013. 34 с.

35. Піроженко, Т.О., Соловйова, Л.І., Карабаєва, І.І. та ін. Реалії вибору соціально значущих цінностей : посібник. Київ. Видавничий дім «Слово». 2017. 380 с.

36. Приходько Ю.А. Формування позитивних взаємин у дитячому колективі. Київ: Радянська школа, 1987. 128 с.

37. Про організацію освітнього процесу в початковій школі в умовах воєнного часу: лист Міністерства освіти і науки України від 29.03.2022 № 1/3725-22. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86159/.

38. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О.М.Степанов. Київ: Академвидав. 2006. 424 с.

39. Рожок Т., Харматова В. Забезпечення наступності між дошкільним навчальним закладом та початковою школою. Вихователь – методист. 2012. № 8. С. 43-46.

40. Розлуцька Г., Драч А. Педагогічна взаємодія з батьками учнів у реалізації педагогіки партнерства у концепції «нова українська школа». Педагогічні інновації у фаховій освіті, 2019. Вип. 10. С. 157-162.

41. Сайт шкільного психолога Кравець Тетяни Віталіївни. Проективна методика для визначення відношення дитини до школи та рівня шкільної тривожності. URL: https://psi-school-one.at.ua/load/dopolnitelnoe_menju/diagnostichniy_material/proektivna_metodika_dlja_viznachennja_vidnoshennja_ditini_do_shkoli_ta_rivnja_shkilnoyi_trivozhnosti/6-1-0-66

42. Сенфорд Р. Від Роджерса до Глейкома і від Глейкома до Роджерса. Карл Роджерс і його послідовники: психотерапія на порозі XXI століття. Одеса, 2005. С. 271-292

43. Скрипник В. А. Особливості соціально-психологічної адаптації першокурників з особливими потребами: дис. канд. псих. наук: 19.00.07 / Вінниця, 2006. 170 с.

44. Соціальна педагогіка: теорія і технології: підручник / за ред. І. Д. Зверєвої. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 316 с.

45. Сущенко А.В. Гуманізація навчальних взаємин у всіх ланках шкільної життєдіяльності. Початкова школа, 1998. № 9. С. 29-30.

46.Творча діяльність в ускладнених умовах. В. О. Моляко, А. Б. Коваленко, Л. А. Мойсеєнко, В. А. Семиченко, Т. М. Третяк та ін. За загальною редакцією В. О. Моляко. Київ, 2007. 308 с.

47.Тернопільська В.І. Виховання соціально-комунікативної культури в школярів: Стратегія пошуку // Педагогіка і психологія. № 2. 2007. С. 98-106.

48.Тудоран Д.Д. Адаптація першокласників до навчання у школі : кваліфікаційна робота / Ізмаїльський державний гуманітарний університет. Ізмаїл, 2022. 126 с.

49.Фрадинська А. П. Психологічні особливості розвитку особистості молодшого школяра. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». 2017. № 9. С. 125-128.

50. Фрейд З. Дослідження істерії; пер. С. В. Панкова. Повне зібрання творів в 26 т. Т. 1. Суми, 2005. 464 с.

51.Цуркан Т.Г., Руміга Т.О. Соціальне партнерство школи та сім'ї в умовах нової української школи. Теорія і методика професійної освіти, 2019. Вип. 16. Т. 1. С. 153- 156.

52.Шелестова Л.В.Індивідуалізація навчання у початковій школі в умовах війни. The process of science formation and its contemporary arreagance: матеріали XII міжнар. наук.- практ., м.Темпере, 20-21 березня. 2023 р.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА

на виявлення рівня психолого-педагогічного стану дитини під час

адаптації до навчання в школі

(для батьків або опікунів дитини)

1. Як ви думаєте, чи подобається вашій дитині навчання в школі?

2. Чи спостерігали ви більшу втомлюваність дитини за день з початком навчання в школі?

3. На вашу думку, який рівень самостійності сформований в дитини на даному етапі? Чи став він вищим від того, який був сформований до початку навчання в школі?

а) низький

б) середній

в) високий

4. Чи легко дитина знаходиться контакт з оточуючими її людьми в школі?

5. Які страхи має ваша дитина? На вашу думку, чому?

6. Які емоції переважають в дитини під час вашого спілкування з нею?

- а) позитивні
- б) негативні
- в) нейтральні

7. На вашу думку, який рівень мотивації до навчання сформований в дитини на даному етапі?

- а) високий
- б) середній
- в) низький

8. Чи помітили ви зменшення зацікавленості дитини до гри?

9. Чи розповідає вам дитина історії з школи? Якщо так, то який характер вони носять, позитивний чи негативний?

10. Якими навчальними навичками дитина володіє на даному етапі?

Додаток Б

Проективна методика “ Малюнок школи”

Проективна методика для визначення відношення дитини до школи та рівня шкільної тривожності.

ОБРОБКА

Емоційне ставлення до школи і вчення оцінюється за трьома показниками:

- 1) колірна гамма;
- 2) лінія і характер малюнка;
- 3) сюжет малюнка.

При аналізі малюнка по кожному з цих показників виставляється бальна оцінка, потім бали складаються.

1) Колірна гамма:

2 бали – в рисунку переважають яскраві, чисті, світлі тони і їх поєднання (жовтий, світло-зелений, блакитний, тощо)

1 бал – в рівній мірі присутні світлі і темні тони.

0 балів – рисунок виконаний в темних тонах (темно-коричневий, темно-зелений, чорний).

2) Лінія і характер малюнка:

2 бали – об'єкти промальовані ретельно і акуратно; використовуються довгі, складні лінії різної товщини, немає розривів контуру.

1 бал – в малюнку присутні обидві характеристики.

0 балів – об'єкти зображені нарочито недбало, схематично; подвійні лінії, прерываючіся, однакової довжини і товщини, слабка лінія.

3) *Сюжет малюнка:*

2 бали

– симетричне зображення (малюнок школи займає центральне місце на аркуші);

– наявність деталей і прикрас, елементів декорування, зображення різних предметів, оживляють пейзаж (квіти, дерева, плакати, прапори, фіранки на вікнах, ін.);

– зображення дітей, які йдуть до школи або сидять за партами, вчителі та «процесу навчання»;

– пора року – весна, літо (сонце, ні хмар);

– зображення світлого часу доби.

1 бал – обидві характеристики присутні.

0 балів

– асиметричність малюнка;

– відсутність деталей і прикрас;

– відсутність людей або зображення дітей, що йдуть зі школи;

– пора року – осінь, зима (темне небо, йде дощ або сніг);

– час доби – ніч або вечір.

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

6-5 балів – у дитини склалося емоційно благополучне ставлення до школи і вчення, він готовий до прийняття навчальних завдань і взаємодії з учителем.

4-2 бали – у дитини є певна тривога з приводу шкільного навчання як незнайомій для нього ситуації, необхідно розширити коло його знань і уявлень про шкільно-навчальної діяльності, формувати позитивне ставлення до вчителя і однокласників; причинами тривог може бути нервозність і необдумані висловлювання дорослих, негативний досвід навчання у школі старших дітей.

1-0 балів – у дитини явно виражений страх перед школою, часто це призводить до неприйняття навчальних завдань і відмови від навчальної діяльності, труднощів у спілкуванні з учителем та однокласниками.[51].

*Додаток В***Фото малюнків першокласників**

Додаток Г**Програма адаптації****«Чарівний стільчик»**

Учні стоять в колі. У середині кола – стільчик, на який сідає один гравець (за вказівкою вчителя). Інші діти повинні зробити йому комплімент чи підійти до нього та обняти, ще якимось чином проявити до нього прихильність та увагу. Гра продовжується, поки кожен з учасників не побуде на «чарівному стільчику». Гра допомагає сформувати гарне відношення дітей один до одного.

«Чарівні окуляри»

Учні стоять в колі. Вчитель пропонує пограти разом з ними в гру «Чарівні окуляри». «У мене чарівні окуляри. Той, хто їх надягає, починає бачити в іншій людині тільки гарні риси. Першою спробою надягнути окуляри я. Ой, які ви гарні, веселі, розумні! (підходить до кожної дитини і називає будь яку його позитивну рису). Тепер кожен з вас може також одягнути ці окуляри і уважно роздивитися свого сусіда. Я впевнена, що окуляри допоможуть вам побачити те, на що раніше ви не звертали уваги». Гра продовжується, поки кожний з учасників не одягне чарівні окуляри.

«Конкурс хвальків»

Учні стоять в колі, вчитель пропонує провести конкурс хвальків. В конкурсі виграє той учасник, хто краще похвалить сусіда, знайде в ньому більше переваг. «Я думаю, ви погодитесь зі мною, що так приємно мати кращого сусіда. Подивіться на того, хто стоїть справа від вас, подумайте, який він, якими гарними рисами характеру відрізняється від інших учнів, вміє робити, чим він вам подобається». Гра продовжується, поки всі учні не прийдуть в ній участь.

«Я люблю себе за те...»

Першокласник називає якості, які йому подобаються в собі; вчинки, за які його заохочують і якими він задоволений.

«Радіо»

Учні стоять в колі. Вчитель стоїть до них спиною, оголошує, що загубився хлопчик (детально описує портрет конкретного учня: ріст, колір волосся і очей, деталі одягу). Хлопчика просять підійти до директора. Всі учасники гри повинні дізнатися, хто загубився, про кого йде мова, назвати його ім'я. Після декількох повторів гри, роль директора може взяти на себе будь який учень.

«Що змінилося?»

Учні стають в пари. Одна дитина повинна уважно роздивитися і запам'ятати партнера. Потім той виходить із кімнати і щось змінює в своїй зовнішності. Коли він повернеться, «пара» повинна вгадати, які зміни відбулися. Партнери міняються місцями. Гра продовжується.

«Знайди собі пару»

Учні стоять в колі. Вчитель пропонує їм знайти пару. Пара підбирається за ознакою кольору волосся. «На перший погляд, люди всі різні, але при бажанні завжди можна знайти між ними спільні ознаки. Спробуйте знайти собі пару за ознакою кольору волосся». (Варіанти гри – вибрати партнера за кольором очей, за зростом, за деталями одягу).

«Обери партнера»

1 варіант гри. Учні стоять в колі. Вчитель пропонує їм вибрати собі партнера. Уважно подивитися в очі тільки тій дитині, з якою хочуть стати в пару. Розмовляти під час гри не можна. На рахунок «три» Учні біжать один до одного і беруться за руки. Двічі обирати одного і того партнера не можна.

2 варіант гри. Дівчатка сидять на стільчиках, за ними стоять хлопчики. Перед одним з хлопчиків (ведучого) вільне місце. Він повинен подати сигнал(підморгнути) дівчинці, яку хоче запросити до себе. Вона біжить і займає вільне місце, якщо її попередній партнер не помітив

сигналу і не утримав її. Той хлопчик, який залишився без партнера, стає ведучим. Потім діти міняються місцями.

«Вгадай за голосом»

Учні стоять у колі. Одна дитина з зав'язаними очима стоїть в середині кола. Хтось з гравців називає її ім'я. Треба вгадати, хто її позвав. Той, хто вгадає, міняється місцями з дитиною яка стоїть в колі.

«Закінчи речення»

Вчитель перший починає речення, а діти по черзі продовжують його. Таким чином відбувається так званий діалог.

«Інтерв'ю»

Учні стають в коло. Вчитель ставить їм різні питання (можливо і жартівливі). Наприклад «В кого улюблена страва торт?», «Хто любить займатися боксом?», «В кого улюблений герой мультфільму Губка Боб?» та інші. Дітей, які відповідають на запропоноване питання позитивно, вітають, а інші гравці голосно їм аплодують. Кожній дитині мають поаплодувати хоча б один раз. У подальшому можна запропонувати дітям самостійно вигадувати питання.

«Лабіринт»

Учні діляться на пари. В одного з них зав'язані очі. Партнер повинен якомога обережніше провести «свою пару» по лабіринту, допомагаючи долати перешкоди (переступити, обійти предмети і т. ін.). При цьому розмовляти не можна. Виграє пара, в якій гравці краще допомагали один одному.

«Стиск руки»

Учні стають в коло і беруться за руки. Ведучий стоїть в стороні і спостерігає за процесом гри. Перший гравець стискає руку сусіду справа від нього, а той передає стискання наступному гравцю і так іде по ланцюжку. За сигналом «Стій!» гра зупиняється, і ведучий повинен

вгадати, де зупинилося стискання. Якщо це йому вдається, то ведучим стає той, кого вгадали. Якщо ні, то ведучий залишається.

«Дзеркало»

У грі вчитель пропонує учням взяти на себе роль «Дзеркала», тварини, яка виконує різноманітні дії перед дзеркалом. Щоб зняти напругу під час проведення перших ігор пропонується біля дзеркала стати в ролі мавпочки, собаки, кішечки. Це буде сприяти уважному спостереженню за відповідними реакціями партнерів, синхронному виконанню дій, взаємним веселошам. Дозволить учням розкритися, побачити привабливість партнера. Роль дитини, яка стоїть перед дзеркалом, потребує постійної ініціативи й активності, а роль дзеркала-уваги до партнера, своєчасної реакції і повторення невербальних засобів спілкування. Для ускладнення правил гри можна запропонувати стати в коло з шести людей (3 дівчинки та 3 хлопчика) і спробувати по черзі, без слів, по різному привітатися чи попрощатися один з одним. Таким чином «дзеркало» стає формою короткого невербального діалогу окремого учня з групою гравців, дає можливість підтримувати оптимальний рівень психологічної близькості між учнями. Розташування дітей в колі дозволяє партнерам бачити обличчя і очі один одного, це сприяє створенню атмосфери довіри та відкритості, рівності партнерів.

«Картина в подарунок»

Учням роздаються кольорові олівці (фломастери). На папері для креслення один з них проводить декілька ліній, а інший продовжує малюнок. Потім виходить друга пара учнів і т.д. У дітей повинен бути вибір – доповнити новими деталями малюнок попередньої пари чи почати створювати свій. Коли весь клас внесе зміни та доповнення в малюнок, картина урочисто дарується одному з учнів.

«Зроби подарунок»

Учень обирає, кому він хоче подарувати листівку. Головне правило дарувати тільки тому, в кого ще немає листівки. Це правило дозволяє дітям бути уважними, співчувати один одному.